

כאשר אדם הולך לעולמו היכרות עמו הופכת לזיכרון. המוות הופך מצב שבו אנו צוברים חוויות עם אדם למצב שבו אנו מאבדים את הזיכרונות ממנו.

היכרות עם אדם, קרוב או רחוק, מורכבת מ"מפגשים". ב"מפגשים", בין אם יום-יומיים כמו בין בני משפחה קרובים ובין אם יותר נדירים כמו בין חברים רחוקים, קורים דברים רבים. אחד מאותם דברים שמפגשים אלה יוצרים הוא איזו שהיא תמונה של אותו אדם. תמונה זו נוצרת על רקע אופי מערכת היחסים בין האנשים, הזמן והמקום. לכולנו יש "תמונות" רבות של אנשים שונים שאנו נושאים אתנו.

אחרי שמשנה נהרג הרגשנו צורך לשמר את הזיכרון שלו. להשאיר את חדרו כפי שהיה, לסדר ולאסוף תמונות שלו לאלבומים, לחפש מכתבים שהוא כתב וכו'. יחד עם זאת רצינו לאסוף את כל ה"תמונות" של משה שאנשים אשר הכירו אותו נושאים אתם. רצינו למצוא את כל ה"משה"ים שנמצאים אצל אנשים שונים. יזמנו מפגשים עם חברים ממקומות שונים: מבני עקיבא, מהתיכון, מהישיבה ומתקופות שונות בצבא. תיעדנו את כל המפגשים סידרנו אותם בקלטות. שמחנו לגלות "משה"ים רבים שהוסיפו והגדילו את תמונתו אצל כל אחד מאתנו.

תוצר נוסף של המפגשים בין אנשים שונים היא ההשפעה שיש לאחד על משנהו. המפגש עם אנשים שונים מביא איתו מפגש עם צורות חשיבה שונות, רעיונות שונים, התנהגויות שונות וכו'. בין אם אנו מאמצים חלק מהדברים ובין אם אנו משפיעים, היכריות משפיעות עלינו מעבר ל"החלפת תמונות" הדידית. מבין שיש רמות שונות של השפעה בהתאם לאופי המכרים וצורת היכרות.

ישנן היכריות יותר משמעותיות, אלה אשר מותירות בנו חותם עמוק וישנן כאלה שאת חותמן אין אנו מרגישים כלל. יש גם סוג נוסף של היכריות, היכריות שבהן להיכרות היתה כזו משמעות ש"התמונה" שנשארה בנו מקבלת חיים משל עצמה. במקום שהתמונה תהיה בזיכרון פסיבי היא הופכת לדבר חי. התמונה הופכת לתמונה משפיעה.

לפיכך שמחנו עוד יותר וגם התמלאנו גאווה לגלות שה"משה"ים השונים חיים ומשפיעים על האנשים שנושאים אותם עמם. ספרי זכרון, כתבות זיכרון בעיתון וכו', שנכתבים מתוך מגוון גדול של צרכים, נותנים לקורא אפשרות כל שהיא להכיר את המת. במסגרות הללו בדרך-כלל יש אסופות של סיפורים שמאפשרים לנו "לפגוש" את המת, לקבל איזו שהיא תמונה עליו. אנחנו יכולים למצוא סיפור או סיפורים שנוגעים בנו אליהם אנחנו יכולים להתחבר.

כאשר התיישבנו לחפש מבנה לספר הזיכרון של משה הרגשנו שהמבנה הסיפורי אינו מתאים. הרגשנו צורך עז להוסיף ולהפגיש את משה עם עוד אנשים שלא זכו להכיר אותו ועם זאת הרגשנו שלהפגיש את הקורא עם "תמונות" שונות של "משה"ים שונים לא מספיק. רצינו, עם כל הצניעות, שהמפגש בין הקורא למשה יהיה הכי קרוב למפגש מיד ראשונה. רצינו לנסות ולעקוף את הניסיון לתמצת את משה לקובץ סיפורים, מתוך ידיעה ששום אסופת סיפורים לא תרצה אותנו, ולהתרכז בניסיון להשפיע על הקורא. רצינו ליצור תמונה משפיעה, תמונת בעלת העומק וההיקף שיש בהיכרות בלתי אמצעית. היה חשוב לנו שהספר לא יהיה פריט על מדף "כאבן שאין לה הופכין" אלא יהיה כמעין נובע.

לפיכך, כאשר באו החברים הקרובים של משה עם רעיון ספר הלימוד, הדבר קסם לנו. ספרי לימוד באופיים בנויים להשפיע על הקורא ולספק לו חומר למחשבה ולהעשיר את עולמו. לא היתה לנו התלבטות לגבי הנושא. מובן מאליו וברור היה לנו שהספר יסוק בתחומים שבהם הגה, חשב, התלבט ושאל משה בחייו, סוגיות במחשבה יהודית, ציונית לאור תקומת מדינת ישראל ועם ישראל בארצו.

משה נקשר בקשר טבעי למחבר הספר ולא בכדי. כאשר אנו קוראים את התכנים עולה דמותו של משה וניצבת לנגד עינינו, שופעת חיוך ורצון לברר ולבדוק את יסודות האמונה. אנו מניחים שהקשר המיוחד של הרב אלי סדן עם משה בוודאי לא הקל עליו בקבלו את תפקיד כתיבת הספר ואנו מודים לו רבות על הסכמתו.

חבר שופך אור על דמותו:

משה הגיע למינה מתוך אש האמונה שבערה בו. כרבים מאתנו, בוגרי החינוך הממלכתי דתי, היתה חסרה לו אמונה מבוררת. שיטת חשיבה אמונית שתשזור בחוט של הבנה ומשמעות את כל הפרטים הנגלים לו, שתסקור בסקירה אחת את האירועים, ההיסטוריה, הכרונולוגיה. שתקנה מבט-על, מקיף, חודר ומעמיק על המציאות. מבט אמוני שישלך את שכתב האבק העבה של הגלות מעל פני חיי התורה וערכיה. שיטת אמונה שתחזיר את העוז, האומץ, הגבורה, מסירות הנפש וזקיפות הקומה הישראלית בדור של גאולה שחזר לארצו, ולתורתה, לאחר תרדמתה של אומתנו במשך אלפיים שנות גלותה. תביעתו של משה לגבורה ולזקיפות קומה, מתוך עוז וענווה, כיוונה אותו באופן נסתר אך אמיץ וודאי לחפש את זה בתורה. כוונתי, המפגש של משה עם התורה, עד בואו לישיבה, לא היה מפגש שיטתי, מהלך רציף, ועם זאת מתוך אינטואיציה יהודית ונפש ישראלית בריאה הוא פנה לחפש את תביעות חיי הנאדרות בתורה. בלימוד תורה ואמונה.

משה הגיע לישיבה והתייחס ללימודים ביחס הולך וגדל. ככל שנפגש יותר עם התורה כך הלך וגדל יחסו ללימוד, גדל ברצינות, גדל במסירות, גדל בשקדנות. על אף בואו מהתיכון שבו היה ההווי החברתי לעיקר והלימודים לטפל, ועל כן הרגלי הלימוד שלו לקו בחסר – זה לא ניכר כלל בלימודיו בישיבה. הוא התמסר ללימודים וניגש אליהם מתוך שקדנות, ענוה ויסודיות. משה הקשיב יותר מאשר דיבר, הוא היה כולו ככלי המבקש להתמלא, לא מתוך עמדה של קליטת אינפורמציה גרידא, כי אם מתוך עמדת בירור עמוקה, איתנה, חיה ותובעת את הגודל והעומק של הדברים. הוא השתנה, היחס שלו לדברים השתנה, יותר דברים הפכו חשובים בעיניו, הכל קיבל משמעות, לכל דבר היה מקום.

מתוך הלימוד והבירור האינטנסיבי נסללה דרכו, דרך תורה. תורת ארץ-ישראל. הוא התעלה למדרגה גבוהה יותר שבה הוא הולך, מחזק ומרחיב את דרכו ואמונתו, הולך ומחזק את יסודות בניינו וממשיך ובונה קומות מעלה מעלה. הוא לא יצא מהישיבה מתוך תחושת מיצוי, להפך: הוא רצה להמשיך ולהתפתח והמשיך בכל הזדמנות להגיע לישיבה ולינוק עוד ועוד. הוא הפנים, הלך והפנים את האידיאות, הערכים, הכללים הגדולים, ומכאן ואילך חתר לבניית חייו לאורם. משה היה גדול בהתמודדות. לא הכל הלך חלק ולא הכל היה ברור. עם זאת, הוא לא אמר די אף-פעם ותמיד תמיד שאף להתקדם הלאה, לתקן, לשפר, להיות טוב יותר, לעשות את זה שוב, טוב מהפעם הקודמת. ובהתמודדות, לא היתה לו מנוחה בעולם הזה והוא גם לא התעייף - כי בתורת ה' חפצו, ובעקבות חפצו הלכה אישיותו וכל כוחותיה.

סכום מחשבותיו, דיבוריו ומעשיו – אומר חייו, בעיקר מאז בואו לישיבה ללמוד תורה - מגלים אישיות רבת מעש, האוהבת את החיים, את עם-ישראל, ארץ-ישראל, החיה את חייה מתוך אמונה בטוב, באמת, בנצח ישראל. מתוך לימוד תורה, לימוד אמונה, מתוך בירור חייו וערכם הוא כיוון לעשות רצונו כרצונו של בורא עולם, ובזה הלך והופיע את חייו עד לאחרון הרגעים שבהם.

כולנו תקווה שהספר ייקרא על-ידי רבים וישמש כמגדלור המאיר את הדרך כמשה.

החברים והמשפחה.

ניתן להשיג את הספר:

***ישיבת "בני - דוד"**

עלי 44828

טלפון 029942240 info@bneidavid.org

***משפחת הרוש**

רח' הגלים 14 אשדוד 77410

טלפון 088555856

מבוא

הרב אלי סדן

דמותו האצילית של משה מתחברת לי תמיד עם שני ביטויים מיוחדים בחז"ל, האחד מכתובות (1) אודות רחל שראתה את ר' עקיבא (באותו זמן - הרועה עקיבא), והוא **צנוע ומעולה**. ביטוי מופלא, לאדם בעל אישיות מעולה, משכמו ומעלה, עם זאת צנוע, שזה עצמו ביטוי למעלתו. אף משה הי"ד היה צנוע, בדיבור ובכל הליכותיו, אבל מי שהיה מתקרב אליו ולומד להכיר את דרכיו, מחשבותיו ושאיפותיו היה מגלה אישיות מיוחדת, משכמו ומעלה, בטהרת לבבו, בשאיפותיו האידיאליסטיות, ובגבורתו המוסרית. הביטוי השני הוא מספר שמואל (2), "חז"ל אומרים (3) ש"עדינו העצני", שהוא שם של אחד מגיבורי דוד, אינו אלא ביטוי למעלתו ותכונותו של דוד, שהיה מקשה עצמו כעץ כשהיה יוצא למלחמה, ועם זה מעדן עצמו כתולעת כשלומד תורה. הצירוף הזה אינו פשוט כל עיקר. רגילים אנו לפגוש "אברכי משי", אך אין ידיהם עשויות לקרב, גם פוגשים אנו אנשי צבא גיבורים ונמרצים שפעמים רבות קשה להם לחבוש את ספסלי בית המדרש. היכולת לשלב באישיותך גם את הנמרצות והגבורה הנדרשות בעולם המעשה, ועמן את העדינות והאצילות של בית המדרש, היא תכונה המעוררת התפעלות והערכה רבה. משה היה אהוב ומוערך על ידי כולנו, חברים ומורים, ללא יוצא מן הכלל. ועל כן, כשבאו חבריו ובני משפחתו והציעו להוציא לזכרו ספר שיקלול שיעורים שנאמרו בבית מדרשנו, היה זה אך טבעי והמשך ישיר לאישיותו. לא ספר שיפאר את שמו, ויפרסם מעלותיו ברבים, כי אם ספר שיתן ביטוי לאהבת התורה אשר בו, לצניעות והעדינות אשר בו, לתשוקה שפיעמה בו לחזור אל בית המדרש ולהתמלא בתורה ויראה. לא זכה משה, לא זכינו אנו. שבועות מספר בלבד לפני שחרורו מצה"ל, לפני הגעתו אל בית המדרש, החזיר משה נשמתו לבוראו, בדרך שכל כך אופיינית לו - בהיחלצו לעזור לזולתו, לחבוש ולסייע לחיילי שיירה שנפגעו בלבנון. העמל המרובה של חבריו, בני מחזור ד' בעלי, ושל בני המשפחה, לאסוף את הקלטות, לשכתב את השיעורים ולהכניס לדפוס, הם ביטוי מה לאהבה הגדולה של כולנו למשה, ולצורך של כולנו לבטא אהבה זו. ואולי, אפשר גם לומר - את ההערצה אליו.

בחירת נושא השיעורים נבעה כמובן מהרצון להאיר את סיבוכי הדור והשעה. רצח רבין, שאירע כמה חודשים לפני נפילתו של משה, גרם לסערה גדולה במדינה, ועורר מחדש את הצורך לחזור על הראשונות ולבסס את יסודות משנתנו - כדי שלא לאפשר להתפרצויות של כעס ואבדן שליטה לערער את כל מה שאנו בונים במשך שנים רבות. השיעורים שניתנו בבית המדרש, חורגים כמובן מעבר להתייחסות הישירה לרצח ראש הממשלה ועוסקים בהסברת יסודות משנתנו. אולם, באופן טבעי, כיוון שהשיעורים נתנו זמן קצר לאחר האירוע המזעזע, אי אפשר שלא לחוש בהתייחסויות והתפלמוסויות הקשורות דווקא למתח של שעת הסערה, ויתכן שפה ושם יש גם ביטויים או טיעונים שכוחם יפה בשעתם והיום הם לא היו נאמרים – אך עם כל זה, רצינו להשאיר את הדברים בצורתם האוטנטית, מפני שדווקא בחריפותם הם היו ראויים להיאמר, כמו שנאמרו בשעתם, ואין לשנות.

כשהספר הזה יוצא לדפוס, בשלהי שנת התשס"א, נמצאת מדינת ישראל בסיימה של שנת לחימה קשה ועקובה מדם. אין ספק שאירועים אלו דורשים התייחסות ספציפית, אולם לא רצינו לעכב עוד את הוצאת הספר ועל כן ויתרנו על עבודה נוספת של שכתוב שיעורים. עם זאת אי אפשר בעת כזאת שלא לציין לשבח את העמידה המופלאה של תושבי י"ע, שנמצאים כבר שנה שלמה תחת אש ומשלמים מחיר דמים יקר ונורא, של גברים נשים וטף, אמהות ותינוקות, המוצאים עצמם לפתע בחזית המלחמה הקשה - ועם זאת מגלים כוח איפוק, בגרות ואחריות לאומית מעל ומעבר לכל מה שניתן לצפות בתנאים אלו. ההרגשה שלקחי העבר הופקו, והציבור יודע לגלות בגרות, אחריות ומוסריות וממלכתית וכוח איפוק מפליא בעוצמתו - מחזיק את אמונתנו, באורם של ישראל, שהולך ומאיר עם, ולמרות, וגם לצערנו - על ידי, כל הקשיים והייסורים המרובים. הדברים המובאים בספר זה לא נכתבו כהרצאה שיטתית. לא העמסתי על גבי את האחריות, להקיף את כל הצדדים שצריכים התייחסות, ולדייק בכל ביטוי וביטוי כפי מה שראוי לספר שיטתי. ועם זה דומני שיש ערך לדברים שכתבו כשכתוב של שיעורים. השכתוב עבר קצת קיצורים, וקצת תיקונים, וכן אי אלו תוספות מקומיות פה ושם לפי הצורך - אך השתדלנו לשמור על הסגנון ועל הרצף של הרצאת הדברים כפי שנאמרו בשיעורים. על אף החיסרון של הדייקנות, השיטתיות וההקפיות, ניכר גם יתרון גדול של יכולת זרימה וקריאה קלה ובהירה, כשהמגמה היא להרבות קוראים המוצאים עניין

"להקשיב" לנאמר בשיעורים אלו, שבמובנים מסוימים הם בעלי חשיבות מאוד מאוד מרכזית בדרך החינוכית של "בני-דוד".
אסיים בתפילה לחונן הדעת, שיהיו לרצון אמרי פי, שיהיו דברי נשמעים ומתקבלים ברצון על-ידי הקוראים, כיוון שהגיון לבי, לפיך ידוע ריבונו של עולם. יודע אני שנגעתי בנושאים רגישים, גם כאלו שיש בהם חילוקי דעות, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא, אלא שלא תרבה מחלוקת בישראל (4), ה' צורי וגואלי!

- (1) מסכת כתובות סב
- (2) שמואל ב, כג, ט
- (3) מועד קטן, דף טז
- (4) מגילה, דף ג ע"א

ניתן להשיג את הספר:

*ישיבת "בני - דוד" עלי 44828

טלפון 029942240 info@bneidavid.org

*משפחת הרוש

רח' הגלים 14 אשדוד 77410

טלפון 088555856

פרק א' - אתחלתא דגאולה הרב אלי סדן

קול התור נשמע בארצנו

בבואנו להתמודד היום עם שאלות ציבוריות, יש להקדים ולומר כי תקופה זו שבה אנו חיים היא מורכבת ומסובכת מאוד אך יחד עם זאת גם תקופה נפלאה. הגר"א ראה בה "אתחלתא דגאולה" ובפי תלמידיו כונתה היא "הקץ המגולה", על-פי לשון הגמרא(1): "ואמר ר' אבא אין לך קץ מגולה מזה שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבא", ורש"י במקום: "כשתתן ארץ ישראל פירותיה בעין יפה אז יקרב הקץ, ואין לך קץ מגולה יותר".
עניין זה החל להתגלות, במידה כלשהי, לפני ארבע מאות וחמישים שנה, בתקופתו של ר' יוסף קארו, אשר אמר, "לא כל העתים שוות", וקרא את הפסוק: "הניצנים נראו בארץ, עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו"(2). אז, עלו לארץ יחידי יחידים, גדולי ישראל, ויסדו את יישוב הקודש בצפת. האר"י ותלמידו ר' שלמה אלקבץ קראו: "התנערי מעפר קומי, לבשי בגדי תפארתך עמי... קרבה אל נפשי גאלה, התעוררי התעוררי, כי בא אורך, קומי אורי, עורי עורי שיר דברי, כבוד ה' עליך נגלה" - בפיוט "לכה דודי", שחובר באותם ימים. אז עדיין היו הדברים האלה בחזקת חלום רחוק, רק ניצנים ראשונים נראו לעיניהם של קדושי עליון שידעו להביט פנימה, אל ליבם של התהליכים האלווקיים.
אבל היום, ברוך ה', כבר יכולים אנו כולנו לראות בגלוי את קיבוץ הגלויות הנפלא, כ- 5.3 מיליון יהודים חיים במדינת ישראל. עוד מעט ואנו מתקרבים בעזרת ה' ל"רוב יושביה עליה", מציאות שלא היתה מאז תקופת בית ראשון.
ארץ ישראל יוצאת משממונה ונותנת פירותיה בעין יפה, קמה מדינת ישראל, מרכזי התורה בארץ ישראל החלו נקבעים ומתגדלים בכמות ובאיכות. עם ישראל חוזר לחיים עצמאיים וריבוניים, פלאי פלאים. אלפיים שנה חיכינו לימים אלה, והנה הם כאן ואנו בתוכם.

ייתי ולא אחמיניה

ועם זאת, כנאמר לעיל, זוהי תקופה קשה ורצופת ייסורים נוראיים - גשמיים ורוחניים - מייסורי הקליטה בארץ ישראל בשנים הראשונות, דרך הניתוח הנוראי, האכזרי של השואה, ועד לתהליכים הקשים המתרחשים בדורנו - אובדן הדרך וחיפוש הזהות, ומתחים פנימיים בתוך האומה.
תקופה קשה, אולם לא מפתיעה. חז"ל חזו שכך יהיה. מדרשים רבים מתארים את שעומד להתרחש, וכן בגמרא מוזכרים חבלי הלידה הקשים של תקופתנו. ובאופן מיוחד ב"פרק חלקי": "אמר ר' יוחנן דור שבן דוד בא, תלמידי חכמים מתמעטים והשאר עניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות עד שהראשונה פקודה השניה ממהרת לבוא"(3).
לאחר מכן מובאים תיאורים של צרות גשמיות ורוחניות השזורות זו בזו - הגליל ייחרב ואנשי הגבול יסובו מעיר לעיר, בן קם באביו, חוצפא יסיג, חכמת סופרים תסרח ויראי החטא ימאסו (ב-זיון התורה וחכמיה), פני הדור כפני הכלב והאמת נעדרת

שנאמר: "ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל" (4). ועוד שורה ארוכה של מדרשים, עד שאומרת הגמרא - "אם ראית דור, שהצרות שוטפות עליו כנהר - צפה לו!" (כלומר למשיח) יש כאן שילוב של ייסורים גשמיים שפוקדים אותנו, עם מהפכה רוחנית אדירה שמתחוללת. יש בגמרא ביטויים קשים מאוד של שבר רוחני, של מהפכות רוחניות. עד כדי כך שבסופו של דבר אומרת הגמרא (5): "אמר עולא: ייתי ולא אחמיניה". עולא, מגדולי חז"ל, שכל הש"ס מלא בו, מגדולי האמוראים, תלמיד חכם עצום, ודאי צדיק גדול, יבוא, ולא אראה. זה תמוה, שהרי כל אדם מישראל, כשהוא מגיע ליום הדין, שואלים אותו (6): ציפית לישועה? - אומר רש"י: "ציפית להתקיימות דברי הנביאים?", ומוסיף שם חידושי הר"ן: "ציפית להתקיימות דברי הנביאים בימיך?" ודאי שגם עולא ציפה לישועה, ודאי שגם עולא התפלל לבוא המשיח במהרה, אבל אם אפשר: "שלא אחמיניה" - שלא אראה אותו, שיהיה אחרי! קשה לי לעמוד במתחים, בייסורים, במאבקים ובמשרבים הנוראיים האלה. אף רבה אמר: ייתי ולא אחמיניה. וכן רבי יוחנן: ייתי ולא אחמיניה. רבי יוחנן, כדאי לזכור, היה מחבר התלמוד הירושלמי, דור ראשון של אמוראי ארץ ישראל! ענק שבענקים! ואעפ"כ, "ייתי ולא אחמיניה".

המצבים הכרוכים בגאולה הם כה קשים ומסובכים, עד שגדולי חז"ל אינם בטוחים שיש בכוחם לעמוד נפשית בצער, בכאב של הייסורים הללו. שאלתי פעם את הרב עמי שטרנברג שליט"א, ראש ישיבת הר המור, כיצד ייתכן שיקלו להתבטא כך? איך יכול יהודי להגיד שיבוא משיח, אבל אם אפשר, לא בזמני? והוא ענה לי שהם ביטאו יותר מכל קודמיהם את נוראות התקופה. אם אחרי כל מה שהתנאים אמרו, יש עוד משהו שלא הבין עד כמה זה יהיה קשה, באו האמוראים הגדולים האלו ואמרו: יהיה כל-כך קשה, שצריך אנשים מיוחדים, כוחות מיוחדים, גבורה מיוחדת כדי להתמודד עם התקופה הזו. והגמרא שם ממשיכה ואומרת (7): "רב יוסף אמר" - זו לשון של מחלוקת, לא כתוב: אמר ר' יוסף, אלא: ר' יוסף אמר, כלומר, הוא, בניגוד אליהם אמר: "ייתי", ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה" - כלומר: שיבוא בזמני. הלואי שאזכה לפחות לשבת בצל גלילי חמור! ר' יוסף אינו מפחד. הוא היה אישיות מיוחדת, זן מיוחד. הוא מוכן, רוצה, משתוקק להאיר אורו של משיח, גם, ובתוך, ולמרות כל המחשכים. גם אצל חז"ל יש מדרגות בקודש, יש סוגים שונים של תלמידים חכמים גדולים. לכל תלמיד חכם יש תפקיד מיוחד, שליחות מיוחדת, הארה מיוחדת, שהוא ודווקא הוא מופקד להאיר בעולם. ר' יוסף הוא תלמיד חכם גדול וגיבור, הוא מוכן להתמודד ולשבת בצל גלילי חמורו של משיח.

האור שבחושך

מסביר הרב (8), חמורו של משיח אינו תיאור של כלי תחבורה, שהרי היום יש כלי תעבורה מתוחכמים הרבה יותר. הביטוי "חמורו של משיח" מבטא את-כן את העובדה, כפי שידעו חז"ל לספר לנו - שאמנם התחייה המתחדשת, מקורה וגם תכליתה הוא הקודש העליון, וקידוש ה' הגדול הוא - השראת השכינה, ובניית המקדש וחזרת אור נבואה, הופעת אור תורה בעולם וגילוי שם ה' בעולם, אבל, "איש צמח מתחתיו יצמח" (9), סדרי הגאולה מתחילים תמיד מלמטה למעלה. כשם שבסדר של גדילת האדם מופיע החומר המתגבש ומתחזק, ובמשך שנים עסוק האדם בבניין הגוף, אחר-כך בבניין הרגש, ורק בשלב האחרון בבניין ההכרה, התודעה וגילוי הרוח, גילוי הנשמה - כך אף בסדרי הגאולה, תחילה נבנה והולך הצד החומרי של האומה. החמור, אצל חז"ל, הוא כינוי לחומר. חומר אינו דבר שלילי אלא הבסיס שעליו ומתוכו מתגלה הנשמה. והגאולה, כשהיא מופיעה, מתחילה בקיבוץ גלויות בארץ ישראל אשר נונתנת פירותיה בעין יפה, בתקומת המדינה - עלייה, ביטחון התיישבות, ובכל אותם ממדים של הופעת הגוף הממשי, החומרי, של האומה. וזהו שנקרא - חמורו של משיח.

אלא שבתוך המציאות הזאת, יודעים חז"ל לספר, יש הרבה פסולת. ההתעוררות לעסוק בעניינים החומריים של האומה מגיעה בזמן גדול, בהקצנה גדולה אחרי דורות רבים שלא עסקו בזה, וכך הוא דרך העולם - כאשר נעשים שינויים גדולים, קשה לפלס דרך מידית לשביל הזהב, אלא נוטים מקצה אחד למשנהו, עד שמתברר ומתיישב האיזון הנכון. מתוך כך יצרה הנטייה החומרית המוגברת שבתהליך ההתעוררות, הרבה פסולת. גללים. לגללים יש שני צדדים, מצד אחד אין הם נעימים, הם מזהלכים, ריחם רע, אבל עם זאת, בעולם הזה כך הוא סדר חיים בריא, שאוכלים ונבנים ומפרישים פסולת. כלומר, אנחנו פה בעולם הזה ואיננו בעולם של אוכלי המן, שם הכל לשם שמים בלבד, והכל נקי ומזוכך ללא פסולת. החיים עצמם נבנים מכך שלוקחים חומרים, בונים אותם, והפסולת מופרשת. כך עד לעתיד לבוא, וכך התהליך של בניין גוף האומה שביסודו הוא תהליך בריא, חשוב ויסודי, שאנו מצפים לו כבר אלפיים שנה. אבל התהליך הזה גם יוצר פסולת, והפסולת יוצרת צללים רבים שמעכרים את האור, מסבכים את החיים ומביאים ייסורים גדולים. יתר על כן, "בעקבתא דמשיחא חוצפא יסגי"; המהפכה הגדולה של עקירת ישראל מהמצב הגלותי, לבניין ותקומה בארץ ישראל, היא תהליך מסובך ומורכב שהרבה כוחות שליליים מתפרצים בו, ובהתפרצותם, עם הרבה שלילה וכיעור, יש להם תפקיד בקידום וזירוז תהליכי בניין, אשר לא הצליחו לצאת מן הכוח אל הפועל בזולתם, אורות וצללים מעורבים יחד. ורב יוסף אומר: הלואי שכבר יגיע, אין לי דבר שאני חולם עליו יותר מאשר לשבת שם בצל גלילי חמורו של משיח ולראות את האור. את אור האמת, את אור התורה, את אור הקדושה בתוך, ועם, ולמרות, ועל-ידי כל הצללים, כל הסיבוכים. זהו ר' יוסף, גיבור שבגיבורים. הלואי שנזכה להאיר את האור מתוך המחשכים. אורות מאופל אמר ויהי.

במדרש חז"ל אנו מוצאים שיש בשמים היכל שנקרא "היכלא דמשיחא", ישיבה של מעלה, ויש מבחני קבלה מיוחדים, (לא פסיכומטריים כמובן). כתוב במדרש (10), שבפתח הישיבה עומד שומר ואומר: "מאן דלא ידע למהפכא מרירו למתיקו חשוכא לנהורא לא יעול הכא" - מי שאינו יודע להפוך מר למתוק, חושך לאור, שלא ייכנס לכאן. זהו כישרון מיוחד השייך לדור שלנו. לא לפחד מהחושך, לא לפחד מהמר, אדרבא, להיכנס לתוכו ולהפוך את המר למתוק ואת החושך לאור. זה ר' יוסף, שאינו נבהל מכל התיאורים הקשים של חז"ל, ומכל המדרשים שצופים בעקבתא דמשיחא תקופה קשה, מורכבת ומסובכת, מלאת ייסורים גשמיים ורוחניים, ואומר: אדרבא ואדרבא, הלואי שאזכה שם לעבוד את עבודת הקודש העליונה, לשבת בצללים הנוראיים הללו שהם כופיתא דחמריה, ולהאיר את אור התורה והאמונה.

ואנחנו, נושאי הליפי

חז"ל דיברו וביטאו את מאווי לבם, "אחמיניה", "לא אחמיניה", "לא אחמיניה", עובדה היא שאנחנו כאן. קורא הדורות מראש, ידע כיצד לסדר לדור שלנו. ידע אילו נשמות לשלוח באיזו תקופה, והוא שלח אותנו לכאן, לעולם הזה, כאן ועכשיו, נולדנו, הופענו, אנחנו פה וההתמודדות עם כל הבעיות הללו מוטלת על שכמנו. עם עובדות אין מתוכננים. אף יודעים אנחנו שהקב"ה לא מעמיד בניסיון אלא את מי שהוא חושב שיכול לעמוד בניסיון. הקב"ה אינו מובילנו להתמודדות אלא אם כן הוא יודע שיש לנו היכולת להתמודד, ואדרבא, גם להוסיף ולעלות לגבהים עליונים. אם נולדנו פה, אפשר אולי לומר, שאנחנו כלנו תלמידי ר' יוסף! אמנם אנו לומדים את דברי ר' יוחנן, עולא, רבה, שהם מגדולי חז"ל. אבל בענייני הגאולה, הדוגמה האישית שלאורה אנו הולכים, המודל לחיקוי שלנו הוא ר' יוסף.

תכונות מיוחדות במינן היו לו לר' יוסף. היתה בו ענווה מופלגת. ענווה, אומרים חז"ל, היא הכתר של כל המידות, ואכן הוא היה בעל מידות מופלאות. כל המידות הטובות נמשכות מתוך הענווה, עד כדי גמרא מבהילה בסגנון חריף. המשנה מתארת את ירידת הדורות, וכתוב שם(11): "משמת רבי, פסקה ענווה ויראת חטא". רבי, רבי יהודה הנשיא, אחרי מותו עדיין נותר סמל. בחייו מי שרצה לדעת מה זו ענווה ויראת חטא, היה מסתכל על רבי, לא צריך היה שום שיעור. אבל אחרי רבי, כבר לומדים ענווה. ר' יוסף אמר: "אל תתני ענווה, דאיכא אנא"(12), כלומר, במשנה הזאת נפל שיבוש. צריך היה להיות כתוב: משמת רבי, בטלה יראת חטא, כי ענווה עדיין לא בטלה משום שר' יוסף ישנו. ר' יוסף לא חש שום נגיעה אישית לומר את הדברים. כפי שמשנה רבנו כותב בתורה: "משה האיש ענו מכל אדם אשר על פני האדמה" כך ר' יוסף: "אל תתני ענווה דאיכא אנא"...

ישנן בודאי כמה וכמה סיבות מדוע יש המתקשים להאמין ביד ה' הגואלת את עמו ונחלתו, אבל אחת מהן נעוצה בקושי לקבל את המהלכים הקשים והמורכבים שאינם תמיד מתאימים לציפיות ולציורים הפנימיים שיש לנו אודות סדרי הגאולה. לאחר הסכמי אוסלו שאלתי פעם את הרב שלמה מן ההר ז"ל, מדוע אין הוא מדבר עם גדולי החכמים מראשי הציבור החרדי שלא יתמכו בהסכמים, והוא ענה: הם לא ישמעו לי. מדוע? - כי אינם יכולים לסבול שהגאולה באה לא באופן שהם תיכנו אותה. היה מתאים יותר שהגאולה תבוא על-ידי יהודים בעלי זקנים. היה מתאים שלפחות ראש ישיבה יביא את הגאולה, ולא כפי שהיא הופיעה, בדרך כל-כך מסובכת על-ידי הרצל ובן-גוריון. את זה עדיין אין הם מסוגלים לעכל. אינם יכולים להבין כיצד נתן הקב"ה דווקא להם את הזכות המופלאה הזאת להוליך מהלכים גדולים שכאלה של תחיית האומה. הרי אנחנו הרבנים, מחכים כבר דורי דורות לזה, אין זה ראוי שלא אנחנו נעמוד בראש, שככה פתאום "יעקפו" אותנו. עד עתה הם טרם השלימו עם העובדה הזאת, ואינם יכולים להודות באמת, שדבר ה' הוא שגואל את ישראל, והרבה שלוחים למקום. הדברים נוגעים גם לאלו המאמינים בגאולה, אך הם מצפים דווקא לגאולה שיש בה רצף של התקדמות, וכאשר יש בעיות וסיבוכים, כאשר הגאול נגלה ונכסה(13) הם מאבדים אמונם בגאולה ומתחרד"לים, ודי לחכימא.

ענווה - כורח המציאות

כדי להאמין בגאולה יש אפוא צורך תחילה בענווה. ענווה, לקבל את הסדר האלוהי כמות שהוא, לא להתחכם עם ריבוננו של עולם. יש החושבים שהגאולה צריכה לבוא בדיוק כפי שהם תיכנו, עם מי שהם תיכנו, בקצב ובסדר - הכול חייב להיות לפי ראות עיניהם. מסתבר שהדברים מסובכים יותר, "כי גבהו שמים מארץ כן גברו דרכי מדרכים ומחשבתי ממחשבתיכם"(14).

ודאי שכל אחד צריך לעשות את החשבון שלו, וכן לעשות כל מה שהוא יכול כדי להשלים מה שנראה חשוב בעיניו. מובן שצריך לעשות את כל ההשתדלות ואת כל המאמצים ולא לשבת בחיבוק ידיים ולראות איך ריבוננו של עולם מגלגל את הגאולה.

אנו תלמידי תלמידי של הגר"א, ולמדנו מתלמידיו שהקץ המגולה פירושו, שאנחנו צריכים לעשות את המעשים הממשיים של הגאולה. ריבוננו של עולם גואל את ישראל דרך ההתעוררות שלנו. המעשיות שלנו היא זו שדרכה הגאולה מתקדמת, והדברים נעשים על-פי ראות עינינו, ואין לדיין אלא מה שעינינו רואות. אבל כאשר הדברים מתנהלים אחרת ממה שחשבנו, האם יודעים אנו לקבל את זה ולהמשיך לפעול, או שאנחנו "ברוגז"? ברוגז עם המציאות, ברוגז עם ריבוננו של עולם. אין זה חייב להיעשות דווקא בדרך שאתה רוצה. עליך לשתף פעולה עם ריבוננו של עולם גם אם זה לא מתאים לקונספציה שלך. לכן ר' יוסף הוא קודם כל בעל ענווה גדולה. ענווה שמאפשרת לו, עם כל הייסורים וכל הסיבוכים, לקבל את הדברים ולזרום אתם, ובכל מקום ובכל מצב להאיר את האור, גם אם זה לא בדיוק כפי שהיה רוצה. זו תכונה ראשונה.

תכונה נוספת, ר' יוסף היה עיוור. עיוורים רואים טוב יותר. כלומר, לעיוורים יש מעלה - שאינם מוטעים על-ידי הראייה החיצונית.

אחת הטעויות הקשות של דורנו והמכשלה העיקרית שלו היא בכך ששופטים את המציאות על-פי מראה עיניים, על-פי הצד הגלוי. לימדנו חז"ל - "דור עקבתא דמשיחא טב מלגו וביש מלבר"(15), טוב בתוכו ורע בחיצוניותו. אין אפשרות להבין, אין אפשרות להאמין, אין אפשרות להכיר מה שקורה אם לא רוכשים "עין פנימית", עין פנימית שמסתכלת בשרשי התהליכים, ובוחנת מה קורה בעמקי הלב. חוצפא יסגא, זה נורא ואיום, אך מה שורש החוצפה? האם שורש החוצפה הוא ריקבון מוסרי, כעין מה שהיה בסוף בית ראשון ובית שני, או ששורש החוצפה הוא שאיפה פנימית לגדלות הדורשת בעוז דברים שעדיין אין המציאות מסוגלת להעניקם, ומתוך כך היא מתמלאת כעס וזעם והיא לוחמת כנגד עצמה, וכל הזמן שואפת להגיע אל מקום שכולנו רוצים להגיע אליו?!

מי שאין לו, ולו מעט, מן העין של ר' יוסף, מהעין הפנימית הבוחנת את פנימיות התהליכים, מי שאין לו ראייה פנימית והוא בונה את כל הערכת המציאות רק על סמך העיתונות והתקשורת, לא יוכל לעולם להבין את מאמר "הדור". הוא לעולם לא יוכל ללמד זכות על הדור, ולעולם לא יוכל לראות את אור ה' העומד בשורש כל התהליכים העוברים עלינו. ר' יוסף, ודווקא ר' יוסף(16), בעל העין הפנימית, בעל הענווה הגדולה, אומר: "ייתי ואזכי ואיתיב בטולא דכופיתא דחמריה".

סגולות כמשיח בן יוסף

ברור מאוד שיש בזה קשר גם ליוסף הצדיק. יוסף הצדיק היה אף הוא אישיות מיוחדת. חשדו בו שהוא מסלסל בשערו, כמי שהחיצוניות חשובה לו, פתוח, ליברל, מדבר שפות רבות ומקפיד על הופעה חיצונית. לכן האחים היו מודאגים מאוד: איזה מין יצור משונה הוא זה, אולי חס ושלום הוא הולך לקלקל אותנו. והשליכוהו לבור.

יוסף, מסתבר, היה אדם גדול, ענק. הוא אמנם היה שרוי כל הזמן בסביבה חיצונית קשה ביותר, בבית פוטיפר, ואחר-כך בבית הסוהר, ובמשך שמונים שנה בארמון המלך - המקום הנורא ביותר על פני תבל, ארמונו של פרעה, מקום כל טומאת העבודה הזרה. כל התככים וכל הרשעות, כל הזוהמה של מלכי קדם, הכל שם, במסדרונות - השפלות והגסות של אותם מלכים עריצים, הנהנתנים, עובדי עבודה זרה של התקופה ההיא. וביניהם, אתם, בתוכם, מתפקד יוסף כמעט כל חייו, והוא היחידי מכל האחים שנדבק בו הכינוי "יוסף הצדיק". "ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידיו"17, לא חטא! הוא הוא בעל העין הפנימית - "ואתם חשבתם עלי רעה, אלוקים חשבה לטובה... להחיות עם רב"(18).

הוא חי במציאות נוראה, שונאים אותו, רוצים להורגו, מוכרים אותו, שולחים אותו לגלות, שם הוא חי בתנאים נוראים, בסכנת חיים, בבית הכלא. אך לא זה מה שהוא רואה, אלא הוא רואה כיצד אלוקים שלח אותו למצרים על-מנת להחיות עם רב, כדי להביא תבן ובר לאנושות כולה. כדי להחיות את בית יעקב, כדי להכין את הרחם שממנו תיוולד האומה הישראלית. איזה מבט פנימי היה ליוסף! האחים פחדו וחשבו שהוא לא פגע בהם בגלל כבודו של אבא, חשדו בו אפילו אחרי עשרות שנים והתקשו להאמין שאין הוא נוטר להם כלל. אבל אומר הוא להם: פשוט אינכם מבינים. אתם רציתם דברים אחרים, ועשיתם לי כל מיני מעשים, ואולם מה אתם חושבים, שאתם מנהלים את העולם?! יש מי שמנהל את העולם. עובדה היא שאלוהים חשבה לטובה, והנה בסופו של דבר יוצאת מזה הרבה ברכה לעולם! לכן אני שמח, אני מתבונן בכוונה האלוהית. אני שמח על מה שריבוננו של עולם ייעד לי.

יוסף הצדיק יושב כל חייו בטולא דכופיתא דחמרי, עסוק בעניינים חומריים של תבן ובר שוודאי יוצרים סביבם הרבה כופיתא - תכנים ומאבקים ומימות ומלחמות. והוא, מלא אמונה, מלא טהרה, מלא קדושה. זהו יוסף. משיח בן יוסף. משיח בן יוסף קודם למשיח בן דוד - זו התקופה שאנחנו חיים בה, ואנחנו כולנו מוארים מן ההארה הזאת המכונה על-ידי חז"ל משיח בן יוסף.

כולנו חיים בתקופה כזאת שצריך לקחת את דמותו של יוסף הצדיק, ואת הדרכתו של רב יוסף, ולהיות מוכן לשבת בטולא דכופיתא דחמרי, ולהאיר את האור.

אכן, יוסף היה גם גיבור גדול. לא מספיקה רק אמונה. גיבור וענו. לא ברגע אחד, לא בפעם אחת; "ויהי כדברה אל יוסף יום יום" (19) - יום יום עומד הוא מחדש בניסיון קשה, לא שנה אחת, ולא שנתיים, מגיל שבע-עשרה עד גיל מאה ועשר. רוב חייו נמצא יוסף בטולא דכופיתא דחמרי, והוא הצדיק, מתחילתו ועד סופו.

זו גבורה מיוחדת במינה - למאן ליצר הרע, לסוגיו השונים. יש יצר הרע של תאוה, יש של שגאה, יש יצר הרע של גאווה, ולכולם הוא מסרב. הוא מסרב לאשת פוטיפר, הוא מסרב ליצר הרע לשנוא את אחיו, הוא מסרב ליצר הרע של גאווה שבמעמדו המכובד.

שמעתי פעם ממורי ומחנכי הרב דוד סלומון שליט"א מדוע יש סימן שלשלת ב"וימאן". שלשלת הוא טעם מיוחד שמופיע מעט פעמים בתנ"ך. קוראים אותו שלוש פעמים "פזר" בנשימה אחת. יוסף מיאן שלוש פעמים. פעם אחת, כאמור, מיאן ליצר הרע של התאוה, כאשר אשת פוטיפר ניסתה לפתותו. פעם שנייה, אחרי שהוא עמד בניסיון בא אליו יצר הרע ואמר לו: יוסף הצדיק, אתה כל-כך צדיק! אבל גם כאן הוא מיאן - שלא להחזיק טובה לעצמו, אלא להיות נקי מכל גאווה. ואז יצר הרע, שכידוע לעולם אינו מתייאש, אומר בפעם השלישית: יוסף, עמדת בניסיון של אשת פוטיפר, ואתה גם ענותן גדול שאינו רוצה להתגאות, אתה ממש בעל ענווה מופלג! והוא שוב ממאן. אינו מחזיק טובה לעצמו: אינני כאן כדי לטפוח על שכמי אלא כדי לעבוד, לעשות את רצונו של ה'. ואכן, הוא ממאן לפולחן העצמי, ממאן לתאוה, ממאן לגאווה - הוא עובד ה'. זהו יוסף.

זוהי התקופה שאנו חיים בה. זהו סוג הנשמות אשר צריכות להופיע בדור הזה. ואם הן צריכות להופיע בדור הזה, סימן שהן אמנם קיימות, הן מוכנות. סימן שריבונו של עולם בוודאי הכשיר אותנו לסגולות הללו.

כיצד מתמודדים עם הקשיים של התקופה? שני דברים נדרשים לכך - **חכמה וגבורה**.

תלמידי הגר"א - תחילת ה"קץ המגולה"

קודם כל - **דעת**. יש בידינו ספר קטן ששמו "קול התור" אשר כתב ר' הלל משקלוב, תלמידו של הגר"א. הגר"א, כידוע, עורר את תלמידיו לפני מאתיים וחמישים שנה לעלות לארץ. הוא עצמו ניסה לעלות לארץ ישראל, ומסיבות בלתי ידועות נאלץ לחזור על עקבותיו באמצע הדרך, אסף את תלמידיו והפציר בהם לעלות ארצה. ואז, אחרי פטירתו החלו העליות של תלמידיו, תלמידי הגר"א, שהיו למעשה ראשיתו של התהליך הזה, ראשית ה"קץ המגולה". תחילה עלו עשרות ואחר-כך מאות משפחות, לצפת, לירושלים ולחברון.

אחד מגדולי תלמידיו היה ר' הלל משקלוב, שהגר"א מינהו לרכז עולים ולהביאם לארץ ישראל. ור' הלל ביקש מהגר"א שילמד אותו כיצד להתמודד עם הבעיות שתתעוררנה בתקופה הזאת, הנוכחית. ר' הלל משקלוב שימש את הגר"א במשך שבע-עשרה שנה. לגר"א לא היתה ישיבה במובן הרגיל, אלא היה קורא לחדרו מספר קטן של גדולי ישראל. כל הנכנסים ללמוד איתו כבר היו בקיאים בש"ס ובפוסקים, בנגלה ובנסתר וכשהיו נכנסים ללמוד איתו, היה נותן להם מכל מילי דמיטב שהיו בו.

זו היתה חבורה קטנה של ענקי רוח, גדולי ישראל מהשורה הראשונה שזכו ללמוד איתו, בחדרו. וכולם היו גדולים בכל התורה כולה, בנגלה ובנסתר גם יחד. אחד ומיוחד שבהם היה ר' הלל משקלוב, שעלה אחר-כך לארץ בראש השיירה הראשונה של תלמידי הגר"א ויסד את היישוב היהודי האשכנזי הפרושי בירושלים.

באותה תקופה היו רוב היהודים בארץ ישראל יוצאי ספרד שבאו לאחר "גירוש ספרד", או מארצות המזרח. העליות האשכנזיות הגדולות החלו באותה תקופה. תלמידי ר' יהודה החסיד באו זמן מועט קודם-לכן. והעליות הגדולות בהיקפן של האשכנזים שביססו פה את היישוב הישן האשכנזי, היו העליות הללו של תלמידי הגר"א יחד עם העליות של תלמידי הבעש"ט, ר' מנחם מנדעל מויטבסק, תלמידים חסידים שבאו והחזיקו את ההתיישבות האשכנזית בארץ ישראל.

בעת שישב ר' הלל משקלוב אצל הגר"א כתב מחברת שכל הנראה, לפי העדויות שנשארו לנו מהמשפחה, היתה בת מאות עמודים, ובה ריכז כל מה שלימדו הגר"א במשך שבע-עשרה שנה בענייני הגאולה. את המחברת לקח איתו לירושלים, ולכל שאלות הציבור, דבר גדול כקטן, היו חכמי ירושלים מעינים במחברת הזאת, לומדים ממנה. על-פיה יישק דבר.

גם אחרי פטירתו של ר' הלל משקלוב, המשיכו בניו ותלמידיו לבסס את ההתיישבות בירושלים. נינו של ר' הלל משקלוב הוא ר' יוסף ריבלין המפורסם, אשר היה הראשון שיצא אל מחוץ לחומות ירושלים והחל שם בהקמת ההתיישבות היהודית, עם שהוא יונק את כוחו מהדרכות הגר"א, מדפי קול-התור: "הרחיבי מקום אוהלך, ויריעות משכנותיך יטו" (20). כך אמר רבנו הגר"א, שאין זו רק הבטחה של הנביא, כי אם הדרכה וציווי - שצריך לבנות את ירושלים. זה עיקר תחילת קץ המגולה, ואפילו אבן אחת ובית אחד מקדמים את הגאולה. על הפסוק "הנני יסד בציון אבן, אבן בוחן" (21) - שואל הגר"א, איזה בוחן יש כאן? ומשיב, שאם בא אדם לבנות את ירושלים, ואין זו אלא אבן אחת, עלול הוא להתייאש, כי מה כבר תועיל אבן אחת! ובאמת, זהו בוחן, בוחן של אמונה, אם יאמין ויבנה את האבן שבידו, יגלה שסביבו קמים אנשים נוספים, אבנים נוספות הולכות ונבנות, וציון הולכת ונבנית (22).

מסירות נפש

כשרצה ר' יוסף ריבלין לצאת ולהקים את השכונה הראשונה מחוץ לחומות ירושלים, לא העז אף אדם לצאת איתו מכיוון שהיתה זו תקופה של שודדים וכנופיות, וירושלים היתה סגורה ומסוגרת. כל לילה היו סוגרים את השערים, ושומרים היו סובבים על החומות להגן על תושבי העיר מפני אותן כנופיות. והוא לבדו יצא משער יפו, ספר אלף צעדים, קנה פיסת אדמה (באזור שנקרא היום כיכר-ציון), בנה בית במו ידיו, ושם גר לבדו במשך שנתיים ושמונה חודשים. שלושים ושניים חודשים! מדי ערב, בסוף היום, לפני שסוגרים את השערים, היה יוצא משם ללון לבד בדירה שלו, בבוקר היה חוזר אל עבודתו, פרנסתו ועיסוקו. הוריה של אשתו קראו לו לדין תורה אל רבה של ירושלים דאז, ר' שמואל מסלנט, וטענו כי זהו יהודי שהשתגע, מטורף שצריך לכפות עליו לתת גט לאשתו. ר' שמואל מסלנט קרא לאישה, ושאל אותה מה היא רוצה, אמרה לו שהיא רוצה ללכת אחרי בעלה אבל חוששת לשאלה של כיבוד הורים. הוציא הרב פסק הלכה שאישה הולכת אחר בעלה, והיא המשיכה לגור איתו.

רק אחרי שגרו לבד במשך תקופה ארוכה, הצליח בערמה לאסוף חברים. באחד הערבים הוא הסיח את דעתם עד שלא שמו לב כי השעה מאוחרת, נשאו ללון אצלו וראו כי טוב. בירושלים שבתוך החומות היה צפוף ומאוד לא נוח, והוא דר בבית לבד עם איכות חיים. וכך כמו תמיד, הראשונים הם חלוצים גדולים, ואחריהם כבר באים האחרים המחפשים גם איכות חיים, וסביבו החלה לקום השכונה הראשונה. והוא, ר' יוסף ריבלין, שיש ברשותו עדיין המחברת מהסבא-רבא שלו, הוא שהדפיס כנראה לראשונה חלק ממנה.

צו התקופה

ושם (23) כותב ר' הלל: אמר לנו רבנו הגר"א שכל איש ישראל שחי היום, על אחת כמה וכמה אם הוא בארץ ישראל, על אחת כמה וכמה אם יש לו אחריות או מנהיגות ציבורית כלשהי בהתיישבות בארץ ישראל - חייב הוא ללמוד את כל הבחינות והצדדים של התקופה שאנו חיים בה. והוא מסביר שם אחר-כך מהי תקופת משיח בן יוסף. הפרק הזה כולל מאה חמישים וששה הסברים, ביאורים והערות על התקופה הזאת, הקרויה בפיו - תקופת משיח בן יוסף. כל מי שנושא באחריות, ולמעשה כל יהודי שחי בדור הזה, צריך להבין מה מתרחש. אמונה - יש לחזור ולהבין - אין כוונתה רק להאמין שפעם הי' ברא את העולם; שפעם הי' נתן את התורה ולכן יש לקיים מצוות. אמונה, פירושה שכל יהודי צריך לשאול את עצמו יום יום: מה רוצה הקב"ה מאיתנו, מה הקב"ה עושה בדור הזה, ומה הקב"ה רוצה שאנחנו נעשה. אומר הגר"א שכל אדם החי בתקופה הזאת של עקבתא דמשיחא, שהיא מסובכת וקשה ביותר, צריך ללמוד ולהבין את אופייה של התקופה, את הבעיות והסיכונים שהיא נושאת עמה, כדי לדעת מה נדרש ממנו וכיצד יש להתנהג בדור הזה. במובן מסוים ניתן לומר, שכל יהודי החי כיום בארץ ישראל נושא באחריות ציבורית, מהפעולה הפשוטה של הטלת פתק בקלפי ועד לכל מיני צמתים של הכרעות. לכל מי שחי כאן בארץ יש השפעה כלל ישראלית. ישנם אנשים רבים וטובים בעלי כוונות טובות, אשר אוהבים מאוד את ארץ ישראל, את עם ישראל, את התורה, ויש להם מסירות נפש מופלאה. אבל הם עושים טעויות. והטעויות שלהם, לא זו בלבד שאינן מביאות תועלת, אלא שעלולות לפעמים גם להזיק מאוד. ויכוחים לא קלים התנהלו עם אנשים מספר, אנשים חשובים, שנקטו עמדות קיצוניות מאוד באשר לסוגיות ציבוריות אחדות. תמיד יעידו אנשים סביבם כי הם אנשים מצוינים בעלי מסירות נפש יוצאת מן הכלל, שעושים דברים נפלאים. ובאמת יש להעריך מאוד כל יהודי שיש לו מסירות נפש למען עם ישראל ובשביל ארץ ישראל. אבל בדור הזה אין די בכך! יותר מזה, ככל שיש לך יותר מסירות נפש על ארץ ישראל הופך הדבר למסוכן, אם אינך יודע כיצד להשתמש בה. אכן, לברוך גולדשטיין וליגאל עמיר, אי-אפשר להכחיש, היה אומץ לב בלתי רגיל, והיתה להם מסירות-נפש בלתי רגילה למען מה שהם האמינו כי הוא טובת עם ישראל. אבל החורבן הנורא, ההרס, הנזק, לשנים, אולי לדורות, ששני אנשים בודדים הצליחו לגרום, הוא בל יתואר! הוא נובע מחוסר דעת ולא מחוסר אומץ לב, או מחוסר מסירות נפש. **חוסר דעת.** קשה לשער איזו השפעה אדירה יכולה להיות בדורנו לאדם אחד בודד. כשהתקופה מסובכת, לא די במסירות נפש.

אפשר לראות את זה בצבא. יש בצה"ל יחידה שנקראת - יחידה לסילוק פצצות. שם לא מחפשים אנשים עם מסירות נפש. שם מחפשים אנשים מומחים, אנשי מקצוע, שיודעים היטב איך להסתדר עם כל מיני חוטים קטנים וכל מיני ברזלים, שיש להם רגישויות והם יודעים להבחין בין חוט לחוט. צריך שם גם מסירות נפש, כי לא כל אחד מוכן להתעסק בפצצות. אבל מוכרחים שם את מה שקרוי בצבא "מקצוענות", ובמובנים מסוימים מסירות נפש בלי מקצוענות היא מצב מסוכן, שאי-אפשר להסכים עמו.

בדורנו יש לעסוק רבות בסילוק פצצות. לא מעט דברים רגישים מאוד בחברה הישראלית. מי שאיננו מבין את המציאות הנשמית, הרוחנית, החברתית, ההיסטורית, הפסיכולוגית - של הדור, עלול לעשות טעויות חמורות, קשות והרסניות. ולכן ראשית יש ללמוד! **צריך לדעת הלכות ציבור.** "הלכות ציבור" הן מקצוע. היה פעם בירושלים תלמיד חכם גדול, שהיה למדן גדול בגמרא. הרב צבי יהודה העריך מאוד את למדנותו ושלה את תלמידיו הישיבה ללמוד אצלו פעם בשבוע שיעור כללי בגמרא. מדי שבוע היינו נוסעים אליו הביתה ושומעים שיעור בלמדנות. יום אחד הוא פרסם בעיתון חוות דעת קשה מאוד בעניינים כלליים. שאלו את הרב צבי יהודה: נו, מה אתה אומר, הרי זהו חכם שאתה מחזיק ממנו? אז פרסם הרב צבי יהודה תגובה קצרה ועניינית, שבה הסביר מדוע הוא חולק על דבריו, והוסיף עוד משפט: לא כל מי שלמדן ותלמיד חכם בענייני כפית ומזלג, יודע גם להורות דרך בהלכות ציבור. לא כל מי שמומחה בחושן משפט ובהלכות שבת הוא גם מומחה לענייני הדור והתקופה וההלכות ציבור! מקצוע זה יש ללמוד מגדולי הדור. יש לדעת להקשיב בו לכוזרי, למהר"ל, לתלמידי הבית-יוסף, לתלמידי הגר"א, לרב זצ"ל, לרב צבי יהודה, לתלמידיו, לאותם גדולי ישראל שהיו "מומחים" בענייני גאולת עם ישראל, שהיו מומחים באמונת נצח ישראל וסגולתו, שהיו מומחים בהנהגות הציבור בתקופה קשה ומסובכת זו של עקבתא דמשיחא. ללמוד ולשמש, וגדול שימושה יותר מלימודה. ללמוד ולהבין איך אנו מוצאים את ידנו ורגלנו בתקופה מורכבת ומסובכת כזאת של עקבתא דמשיחא! לכן ייתכן שגם זה בכלל מה שחז"ל אמרו "חכמת סופרים תסרח".

יש בדורנו, לצערנו הרב, ביזיון תלמידי חכמים, ביזיון של תורה. יש לזה בודאי כמה וכמה סיבות, אך לפי הבנתי, זה גם מפני שיש לנו תלמידי חכמים רבים שהם באמת צדיקים גדולים ברמה של מידות ויראת שמים, שהם באמת תלמידי חכמים עצומים בש"ס ובפוסקים - אבל הם לא למדו הלכות הדור והשעה. הם עושים טעויות ומעשים שגורמים לחילול ה' בהנהגת הדור והשעה, וגורמים לתורה להתבזות ולחכמת סופרים להיות נסרחת, רק מפני שבתחום הקשה והרגיש הזה, המורכב והמסוכן, של הלכות ציבור, אין הם מבינים את נפש הדור והתקופה כפי מה שלימדנו חז"ל, על-פי ההדרכה של גדולי האחרונים, של תלמידי הגר"א ושל הרב קוק זצ"ל. ואכן, רבינו היה נוהג להזכיר בהקשר זה את הגמרא בסוטה (24): מאי דכתיב "כי מי בז ליום קטנות" - מי גרם לצדיקים שיתבזבז (ז"א: שיתבזה) שולחנם לעתיד לבוא - קטנות שהיה בהם, שלא האמינו בקב"ה. נורא ואיום. חז"ל מספרים לנו שלעתיד לבוא יהיו צדיקים, צדיקים ממש, שלא יאמינו בקב"ה. חוסר אמונה הבא מתוך קטנות. מה פירוש שלא יאמינו בקב"ה? והרי הם צדיקים?! אלא שהקב"ה גואל את עמו, והם אינם מאמינים שכל זה **מעשה ה'**, כי זה לא מסתדר להם עם הציורים הקטנים הפשטניים שיש להם על דבר הגאולה, ועל כן אינם מקשיבים לקול ה' בכוח הקורא לנו לפעול עמו בקיבוץ נדחי ישראל, ובתקומת עמו על נחלתו. וכיוון שהם נשארים בצד, ואפילו מנסים לעכב - על-ידי זה "שולחנם מתבזה".

לא להתייאש

קיימות שתי תופעות קשות שנובעות מחוסר דעת. האחת היא תופעת הייאוש. לפעמים אתה שומע מקולם של תלמידי חכמים חשובים, או של בעלי בתים חשובים אוהבי תורה, אוהבי עם ישראל, אוהבי ארץ ישראל - את הייאוש, את התסכול: הדברים אינם מתנהלים כפי שחשבנו. צריך ללמוד הרבה, להאיר את הרוח, להאיר את הדעת כדי להבין את ריבוננו של עולם המוביל בתקופתנו אורות מאופל, כדי

להבין את הנאמר "עת צרה היא ליעקב וממנה ישוע" (25). כיצד מכל הסיבוכים האלו הולכים ונבנים הכוחות ומתקדמים התהליכים, זוהי תורה שלמה שיש ללומדה, וצריך ללמוד אותה כדי להציל אנשים מייאוש. ואחרי הייאוש - תופעה נוספת, חמורה יותר - הזעם והכעס. אנשים שמרוב תסכול נוהגים בחוסר אחריות וגורמים נזקים במקום להועיל. או לחילופין, יש אנשים שבאמת מרימים ידיים ונוטשים את המערכה, מפסיקים לפעול כשהם חושבים שתם העניין. כל התופעות הללו נובעות מחוסר דעת. לכן צריך להאיר את הדעת ולעסוק הרבה, ללמוד וללמד, בענייני הדור והתקופה. יותר מכל דבר אחר זקוק דורנו לאנשים מלאי אמונה שיעודדו, שיחזקו, שיילחמו מלחמת חורמה בייאוש, בפסימיות, בציניות, בתסכול, אנשים שיפיוחו בציבור הרחב רוח גדולה של אמונה, של חזון, של ראיית קץ המגולה, של בטחון בגאולתם של ישראל והולכת ומתפתחת קמעא קמעא, עם - ולמרות - דווקא על ידי כל הקשיים והסיבוכים הרבים. זקוקים אנו לתלמידי רב יוסף שיאירו את האורות מתוך המחשכים. אבל מעבר לכל זה, נחוצות ההדרכות הנכונות לא רק על מנת להתמודד עם השלילה, עם הבעיות, אלא כדי להקים גודל של אנשי אמונה - גם אנשי תורה וגם אנשי מעשה - אשר ביסודם הם אנשי חזון. אנשי אמונה המוכנים להיות פועלים עם א-ל, כפי הכתוב במדרש שרבנו היה נוהג להזכירו לעתים קרובות: "לעתיד לבוא בת קול מפוצצת בראשי הרים ואומרת מי פעל עם אל יבוא ויטול שכרו" (26). אנחנו חיים בתקופה שבה נחוצים אנשים שיעזרו לריבוננו של עולם, יפעלו עם ריבוננו של עולם בכל סתרי המדרגות, בכל חגווי הסלע, שהגאולה מופיעה ומסתתרת שם.

להחיש את הגאולה

לרב צבי יהודה זצ"ל היה ביטוי מיוחד - אנחנו מתפללים לסיעתא דשמיא, אבל ריבוננו של עולם מצפה מאתנו לסיעתא לשמיא. אכן, יש צורך באנשי אמונה שיתנו סיעתא לשמיא, לקדם את התהליכים, לבנות את התהליכים בדרך שריבוננו של עולם רוצה, שילכו להאיר את האור מתוך המחשכים, שיבינו מה ריבוננו של עולם מצפה מאיתנו בדור זה ויפעלו מתוך כך. בספר "קול התור" יש פסקה נפלאה, ובה מסביר ר' הלל משקלוב, ששיטת הגר"א היא, שאע"פ שהגאולה שלנו היא גאולת "בְּעֵתָה", הבאה קמעא קמעא בדרך הטבע, וממילא מלווה בייסורים וקשיים רבים - הנה יש אפשרות להחיש אותה על ידי אנשי אמונה שיפעלו לקדם את תהליכי הגאולה. בזכות פעולתם זו, ריבוננו של עולם יחיש את הגאולה, ויקצר בייסורים, ותופיע יותר הסיעתא-דשמיא הנסית בתוך המעשים הטבעיים. הדברים מבוססים על דברי חז"ל לפסוק בישעיהו "אני ה' בעתה אחישנה" שאמרו: זכו - אחישנה (ותהא גאולה נסית), לא זכו - בְּעֵתָה (ותהא גאולה בדרך הטבע, הדרגתית ומלווה בייסורים), ועל זה היה הגר"א אומר שמכל מקום אין מקרא יוצא מידי פשוטו וזהו עניין אחד: אני ה' בעתה אחישנה, ופירש שהגאולתנו היום היא גאולת "בְּעֵתָה", כלומר, גאולה בדרך הטבע המופיעה קמעא קמעא, ומלווה בייסורים וסיבוכים. אך יש אפשרות שגם בתוך גאולת בעתה יהא אחישנה על-ידי אנשי האמונה כנ"ל. וכך כותב ר' הלל משקלוב ב"קול התור" (27): הרבה פעמים ראיתי את רבנו הגר"א מסתובב בחדרו ומדבר בסערת רוח נוראה ואומר: ריבוננו של עולם, האין לך דרך אמצעית בין בעתה ובין אחישנה, אנו עומדים בכל תוקף על דברי הפשט שבדברי הבטחתך "אני ה' בעתה אחישנה". והיה רבנו הגר"א מקשר זאת עם תחילת הפסוק: "הצעיר יהיה לאלף, והקטן לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה" (28). מתי יהיה הצעיר לאלף, ומתי הקטן יהיה לגוי עצום? מתי תופיע הסייעתא דשמיא להעצים את הגאולה ולקדמה? כאשר יבואו אנשי אמונה ויחישו את הגאולה. אמנם כדי שיופיעו אנשי אמונה היודעים להחיש את הגאולה עם ולמרות כל קשייה וסיבוכיה - צריך להרבות דעת, צריך להרבות אמונה, צריך להרבות אמונת עתנו. זו נקודה ראשונה - על מנת להתמודד עם הקשיים, יש להוסיף דעת. יש לקבוע באופן מסודר ושיטתי בבתי מדרש את לימודי ענייני הדור והשעה, ענייני התקופה - לימודי "אמונת עתנו". זהו ביטוי מיוחד שטבע רבנו צבי יהודה. יש אמונה במובן הכללי והרחב של המילה, ויש אמונת עתנו. כלומר, כיצד יש להסתכל על הדור, על התקופה, על העת שאנו חיים בה, במבט של אמונה ולהבין את התהליכים, להבין מה ריבוננו של עולם מצפה מאתנו ומה מוטל עלינו לעשות בתקופה הזאת. לזה, כמובן, שייכים כל ספרי "לאמונת עתנו", כל ספר ה"אורות" וספרי "לנתיבות ישראל", ולזה שייך, אמנם ממרחק גדול, הכוזרי והמהר"ל, והיסודות שהניחו לנו, וכן חז"ל, שלימדונו את התקופה ואת הדור. יחד עם זאת, אין בכך די - צריך אמנם חכמה, אבל צריך גם גבורה. גבורה נפשית, סבלנות וענוה, לעמוד מול כל הקשיים והסיבוכים.

קנאת אליהו

יש בעניין זה סיפור מופלא. רבנו, הרב צבי יהודה זצ"ל, עדיין היה חי כשהתקבלה ההחלטה על הנסיגה מסיני. הסכם "קמפ דייויד" גרם לו צער גדול, הוא היה חולה מאוד באותה תקופה ונפטר זמן קצר מאוד לפני הפינוי. בשנה האחרונה, מחמת מחלתו, התבטלו כל השיעורים. אך היה שיעור אחד שהוא התאמץ בכל מאודו למסור, עד חודש או חודשיים לפני פטירתו. היה זה שיעור פרשת שבוע של מוצאי שבת. והרב צבי יהודה היה נותן את השיעור, אפילו שיעור של רבע שעה, עשרים דקות, "תמידים כסדרם". זה היה השיעור היסודי שמסר במשך עשרות שנים ועשה מאמץ רב לשמור על הקביעות הזאת, כמעט עד הסוף. אבל בשבועות האחרונים, בלי להתחשב איזו פרשה היתה, תמיד היה עוסק בשתי פרשיות - משה ואליהו. אליהו הנביא, היתה לו ביקורת על עם ישראל, "קנוא קנאתי לה' אלוקי צבאות". הוא הלך להתלונן אצל ריבוננו של עולם, כפי שהרב צבי יהודה היה מתאר עשרות פעמים, "ויאמר קנא קנאתי לה' אלוקי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו ואתך אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה" (29). אבל כפי מה שמתואר במדרש: "ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל, אמר לו הקדוש ברוך בריתי, שמא בריתך?! ואת מזבחתיך הרסו, אמר לו מזבחתי הם, שמא מזבחתיך?! ואת נביאיך הרגו בחרב, אמר לו נביאי הם, ואת מה איכפת לך?! אמר לו ואתך אני לבדי, ויבקשו את נפשי לקחתה" (30).

אהה, זה העניין! אתה דואג לעצמך! - למה אתה כועס? שואל ה' את אליהו, הרי אתה רואה שאני לא כועס, אז למה אתה כועס?

אליהו בא בטענות קשות כלפי הדור, בחריפות גדולה, ובדבריו הוא מקטרג על ישראל. והקב"ה אומר לו - מה בעצם אתה רוצה? אני כבר מסתדר אתם. עד שלבסוף אומר אליהו: את נפשי ביקשו לקחת! אומר המדרש (31): מאן שאין קנאת בשר ודם שלמה, אלא רק קנאת הקב"ה. לכן אצל אליהו כתוב "קנא קינאתי" חסר, לעומת "אל קנאו ונוקם" בכתוב מלא. כך היה רבנו מזהיר אותנו שוב ושוב.

כאשר אנשים באים לקנא לארץ ישראל, צריך זהירות מרובה, שהרי אין קנאת בשר ודם שלמה, וצריך לבחון היטב אם ביסוד הדבר לא עומדת הדאגה הפרטית - מסלקים אותי מהבית שלי, הורסים לי את התכניות, את נפשי ביקשו לקחת...

'עצבים של ברזל'

ולעומתו, משה. הרב צבי יהודה היה מתאר באופן דרמטי כיצד יורד משה רבנו מן השמים עם לוחות הברית אחרי ששהה

ארבעים יום וארבעים לילה בהר, כמו מלאך אלוקים, בלא אוכל ושתיה ובלא שינה, וקיבל את התורה כולה. במצב שכזה, עם הרוממות המפלאה הזאת, הוא יורד עכשיו למטה כשהלחות מעשה אלוקים בידו. אפשר לתאר את הציפיות שלו, את הדריכות שבו לקראת נתינת התורה לעם ישראל. ומה הוא רואה? ריקודים סביב העגל! הרי אפשר "להתפוצץ", בשביל האנשים האלו הוא מביא את התורה? אפשר להתפוצץ מבעל! אך לא. הוא צריך עצבים של ברזל - אבל כיצד?! אחרי ארבעים יום וארבעים לילה ברוממות, באידיאל, בדבקות האלוהית ביותר עליונה, איך אפשר לפגוש אותם רוקדים סביב עגל הזהב?

והיה הרב צבי יהודה חוזר על המשפט הזה שוב ושוב: "צריך עצבים של ברזל, צריך עצבים של ברזל בשביל להנהיג את העם!" כך נשארה לנו כעין צוואה, ואלו היו מילות הפרידה שלו מאתנו: "רבותי, צריך עצבים של ברזל, אל תיבהלו, התקופה קשה, הדברים מסובכים..." והיה תמיד משלים את זה: בחטא העגל בא הקב"ה למשה ואומר לו: די, אכלה אותם ואעשה אותך לגוי גדול, עזוב אותם, הם רשעים, מושחתים עובדי עבודה זרה, יש לי פתרון קצר ומהיר, נשבור את הקיים, נבנה משהו חדש, שופרא דשופרא, מהילדים שלך. אבל משה לא מתפתה: ומה תעשה לשמך הגדול? משה אינו מסכים בשום פנים, והוא כביכול נותן אולטימטום לריבונו של עולם "אם תשא חטאתם (אז בסדר, אני ממשיך) ואם אין - מחני נא מספרך אשר כתבת" (32). ורבנו היה משתמש בביטוי חריף: משה מאיים בניתוק יחסים. ספרו של הקב"ה זה ספר של עולם הבא, כך אומרים חז"ל. ומשה אומר, בלי עם ישראל אין לי שום מציאות, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. כל זה היה נסיון למשה רבנו, משה רוענו, מסבירים לנו חז"ל (33). רמז לו הקב"ה: "הרף ממני..." - וכי תפסו משה לקב"ה בבגדו? אלא כאן רמז לו: בבקשה ממך, בקש עליהם רחמים. ומשה, רמזו לו ונרמז. "לולי משה בחירו עמד בפרץ..." (34).

משה עומד בניסיון. הוא מוסר את הנפש לא רק על האידיאה של כלל ישראל. הקב"ה לא אמר שלא יהיה "כלל ישראל", אלא הביא בפניו הצעה הוגנת: תרשה לי, עם אלה כאן, "הנהנתנים" שרוקדים סביב עגל הזהב אני אגמור, ומה שהבטחתי לאברהם, יצחק ויעקב אני אעשה מהבנים שלך. יהיה עם ישראל, כל התכניות הגדולות על הגאולה, על המשיח, הכל יהיה בסדר - דרך הבנים שלך. אבל משה לא מתפתה, כלל ישראל אלו שישים ריבוא יוצאי מצרים, ועליהם הוא מוסר נפשו. אצלנו "כלל ישראל" אינו מושג מופשט בלבד, לעתיד לבוא. "כלל ישראל" אלו שלושה-עשר מיליון יהודים שחיים היום כאן ועכשיו - זהו עם ישראל!

5.3 מיליון יהודים שחיים בארץ ישראל, זה הדור, זהו הקהל (35). עם אנשי מר"ץ, עם שינוי, עם החרדים, עם כל הצדיקים, הבינוניים והרשעים שבתוך כל הציבור הזה, והאחריות על כולם, מוטלת על שכמנו. צריכים אנו ללמוד ממה רבנו שמסר נפשו על כל העם, כדי להצילם ולהביא את הגאולה על-ידם, אף-על-פי שזה הרבה יותר מסובך, ואנחנו יודעים שאין זה מסתיים בחטא העגל. אחרי חטא העגל בא חטא המרגלים, ואחרי חטא המרגלים היו קורח ועדתו, ואחרי קורח ועדתו היה נחש הנחושת, וכך הלאה.

צרות צרורות עוד 'יאכילו' אותם הבנדיטים' האלו, והוא מוסר את הנפש, כי יש לו 'עצבים של ברזל', כי יש לו ענווה. "ענו מכל האדם אשר על פני האדמה" (36). יש לו גבורה, יש לו חכמה. ועלינו, בדור הזה, לסגל לעצמנו את התכונות הללו. מצד אחד, את מידות הנפש של הגבורה - עצבים של ברזל וסבלנות וענווה - גם אם לא הכל מתנהל כפי שרצינו, לא לערב בזה את האישייות הפרטית שלנו אלא תמיד ללכת עם העם, למען העם, כפי אותו מקום שהוא נמצא. ומצד אחר, חכמה - ללמוד ולהבין את סיבוכי הדור על מנת לדעת כיצד יש לנהוג בתקופה הזאת.

מי שלא למד ושנה בעמקות ובחריפות את כל היסודות הפנימיים על עם ישראל בתקופת עקבתא דמשיחא, לא יכול להעלות על דעתו שהוא רשאי לעשות משהו בעל ערך ציבורי היום. חייב כל אדם שרוצה להיות שייך למפעלי הדור ברמה זו או אחרת, לברר את המשנה הזאת, את הסוגיה הזאת של "הלכות ציבור" בדור הזה ובתקופה המסובכת הזאת. ועיקר הסיבוך נעוץ בלימוד - איך לא להיכנע ולא להסכים לכל החולשות והקלקולים, לא להתפשר עם הרע והמכוער. ולצערנו יש הרבה קלקולים בדור שצריך להיאבק נגדם בכל עוז, למחות בתוקף ולפעול לתיקון כפי מה שידנו משגת - אבל עם כל זה, מתוך אמון בדור, מתוך אמונה ברבנו של עולם המביא את הגאולה ע"י הדור הזה, ובאהבה גדולה לכל חלקי האומה. המורכבות הזאת דורשת כוחות גדולים וחכמה גדולה.

כבר הודיעו לנו חז"ל שזה יהיה מסובך מאוד, אבל בטוחים אנו שיש לנו גם היכולת וגם הכוח להתמודד עם הסיבוכים האלה. ריבונו של עולם לא היה שולח אותנו לכאן אילולא היה לנו כוח לזה. אבל לצורך זה נחוצות מידות הנפש המתאימות, וגם חכמה, הבנה ודעת כיצד לנהוג ולהנהיג בתקופה הזאת, בדור הזה.

סנהדרין צח ע"א

2 שיר השירים ב, יב ועיין של"ה, שבועות

3 סנהדרין צז ע"א

4 ישעיה נט, טו

5 סנהדרין צח ע"ב

6 שבת לא ע"א

7 סנהדרין צח ע"ב

8 מאמרי רא"ה עמ' 99

9 זכריה ו, יב

10 הקדמת ספר הזוהר

11 סוטה מט ע"ב

12 שם

13 רמב"ן על התורה, סוף פרשת שמות

14 ישעיה נה, ט

15 תיקוני הזוהר, תיקון ס

16 אגרות רא"ה ח"ב, עמ' קפח

17 בראשית מט, כד

18 בראשית נ, כ

19 בראשית לט, י

20 ישעיה נד, ב

21 ישעיה כח, טז

22 'קול התור', פרק ו, עמ' 140 (מהדורת מפיצי קול התור תשנ"ד)

23 שם, פרק ב, עמ' 21

24 סוטה דף מח

- 25 ירמיה ל, ז
 26 ירושלמי, שבת ו, ט
 27 'קול התור' פרק א, עמ' 28
 28 שם, עמ' 27
 29 מלכים א יט, י
 30 שיר השירים רבה פרשה א, ו
 31 שם, שם
 32 שיחות הרצי"ה לספר שמות עמ' 349
 33 שמות רבה פרשה מב, ט
 34 תהילים קו, כג
 35 עיין רמב"ם בפירוש המשנה במסכת הוריות פ"א, מ"א: "הקהל אלו יושבי ארץ ישראל כמו שכתוב וכל ישראל עמו מלבא חמת עד נחל מצרים, ר"ל אותם שהם במקום הזה, הם כל ישראל, ואין משגיחין לאשר הם בחוץ לארץ".
 36 במדבר יב, ג

ניתן להשיג את הספר:

*שיבת "בני - דוד"

עלי 44828

טלפון 029942240 info@bneidavid.org

*משפחת הרוש

רח' הגלים 14 אשדוד 77410

טלפון 088555856

פרק ב' - אהבת חינוך

הרב אלי סדן

רצח רה"מ - משמעות ולקחים

אני מבקש לייחד את השיחות הבאות לעיון והעמקה בסוגיות הרוחניות והחברתיות הקשורות לרצח ראש ממשלתנו מר יצחק רבין ז"ל, וכן לניסיון להבין את המשמעות שיש למעשה על חיינו הציבוריים - כעם, כבני אדם וכיהודים מאמינים. והעיקר, לעסוק בכיוונים לתשובה, להיטהרות, לדינמיקה של תיקון גם במובן הציבורי הכולל וגם במובן האישי של כל אחד ואחד מאתנו.

כשאני מתבטא 'כל אחד מאיתנו', אני מתכוון בזה לתחושה של אחריות שצריכה להיות מנת חלקו של כל מי שחי היום במדינת ישראל. אני מודע לכך שיש כאלו היודעים לעסוק ב"מציאת אשמים", יודעים הם היטב לומר וידוי ולדפוק על החזה של האחר. יש גם כאלו אשר בציניות מנצלים את האירוע לקידום עמדותיהם הפוליטיות או לצורך רווח אלקטורלי אישי זה או אחר - אבל אני, אין חלקי עמהם, סבור אני שכאשר במדינת ישראל נרצח ראש ממשלה, איש אינו פטור מהחובה לשאול את עצמו - אני, שחי ופועל כאן ועכשיו, האמנם ציפיתי לאירוע כזה? האמנם היתה בי מספיק רגישות מול תהליכים שהתרחשו לנגד עיני? האמנם עשיתי כל מה שצריך וכל מה שאפשר כדי שעם ישראל לא יידרדר למצב נורא כל-כך? "איש חמה יגרה מדון, וארך אפיים ישקוט ריב"(1) אמר החכם מכל אדם, העובדה שיש במדינה שלנו שנאה רבה כל-כך עד שאפשר היה שיתרחש אירוע כה נורא, עליה להטריד את מנוחתו של כל אזרח, ואיש לא יוכל להיפטר מחשבון נפש ציבורי ואישי באשר לשאלה אם ניתן למנוע מצב כה משפיל ומזעזע בעם ישראל. כל ישראל ערבים זה לזה, וכל מי שחי היום במדינת ישראל יש לו אחריות כלפי האווירה הציבורית השוררת במדינה. את השאלה מי יותר אשם מחברו, אשאר להיסטוריונים ולפוליטיקאים, או אולי מוטב לומר ליושב בשמים ורואה הכול ושופט צדק. אני כשלעצמי חושב שאחריותי היא לעסוק בחשבון נפש שאני אחראי עליו, כלומר, חשבון נפש של הציבור הדתי לאומי שעמו אני גאה להימנות.

אוסף עוד משפט אחד שהוא פשוט, אך לצערי באווירה השוררת היום במדינת ישראל צריך להוסיף: עשיית חשבון נפש שלי אינה משחררת שום גורם אחר מלבחון בעצמו את מידת חלקו בפרשה או באי מניעתה, או באחריות לאווירה הציבורית הכללית - גם כשאינה נוגעת באופן ישיר לאירוע. ובעיקר - אין פירושה הסכמה לכל ההשמצות, החירופים והגידופים שיש אנשים שכל-כך נהנים להטיח בציבור הדתי לאומי. אדרבא, עשיית חשבון נפש בעקבות אירוע כזה היא מופת מוסרי ואזרחי, שאני מקווה שישמש דוגמא גם לאחרים. מעבר לרמז עבה זה אין רצוני להוסיף.

אתייחס בעיקר למכתב שכתבתי לחברי בני-עקיבא(2), זמן קצר לאחר הרצח. המכתב נשלח כמחאה על כך שדברים פשוטים ויסודיים שהיו צריכים לפי הבנתי להיאמר לאחר האירוע הנורא, לא נאמרו, או על כל פנים, לא נאמרו בגלוי. חלק עיקרי בשיעורים שלקמון, יהיה הרחבה והעמקה במכתבי זה. נוסף על כך, תשמע אותנו אסופה של מקורות. כדרכי, אינני בא לחפש חידושים ופולמוסים, אלא להפך, לחזור על היסודות הפשוטים. יש צורך להפנים את היסודות הללו עמוק בלבנו. ונחזור ונאמר פעמים רבות את הדבר שלימדנו הרב צבי יהודה זצ"ל: **הדברים הפשוטים הם הדברים החשובים ביותר בחיים**, כמו אוויר וכמו מים, שהם מצויים והם פשוטים - הם מעמידים החיים, ואדם צריך בכל יום ובכל שעה לחדש את מלאי החמצן שוב ושוב, ולשתות מחדש את המים. כך גם באשר ליסודות הרוחניים המוסריים הפשוטים שהם יסודות כל חיינו, יסודות כל הוויתנו כאן. עלינו לחזור עליהם, לשנן אותם, ולהפנימם היטב.

תחילה כדאי להרחיב קצת את הפיסקה הידועה שוודאי רבים מכם מכירים. והכוונה לדברים של מרן הרב קוק זצ"ל באורות הקודש(3):

"אם נחרבנו, ונחרב העולם עמנו על-ידי שנאת חינום, נשוב להיבנות, והעולם עמנו ייבנה על-ידי אהבת חינום היורדת מראש צורים, 'וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם'"(4).

ההיסטוריה חוזרת?

נביט לאחור, אל העובדות ההיסטוריות הידועות. בתום תקופת בית ראשון, לפי מה שידוע לנו, למרות חורבן ירושלים ושרפת בית-המקדש, עדיין נותרה שארית הפליטה בארץ-ישראל. עדיין היה בסיס ציבורי רחב דיו לשיקום מהיר של העם היהודי בארצו, אפילו בגיבוי של השלטון הבבלי על-ידי גדליהו בן-אחיקם. אך קם יהודי אחר ורצח אותו. כתוצאה מכך התפזרה שארית הפליטה, והארץ נישומה שבעים שנה. חמור הרבה יותר מזה הוא מה שאירע בבית שני. ומומלץ מאוד, במיוחד בתקופה שלנו, לקרוא את תיאורו של יוספוס פלביוס בספרו 'מלחמת היהודים והרומאים', על חורבן ירושלים. זהו לקח שמייבים ללומדו היטב. ירושלים היתה עיר אדירה, מבוצרת ומאורגנת, אשר חי בה עם של גיבורים. הצבא הרומאי הגדול צר עליה במשך שלוש שנים וחצי, זמן כה ממושך על עיר אחת בלבד! הוא לא עשה זאת מעולם קודם לכן. אנשי יהודה היו יוצאים אל מחוץ לחומות, נכנסים אל תוך המחנה הרומאי ועושים בהם שמות. גיבורים כאריות. אך בעוד שביום היו לוחמים נגד הרומאים, בלילה לחמו זה כנגד זה. העיר היתה מחולקת לשלושה חלקים, בכל חלק התבצרה מפלגה אחרת, ונוסף על מלחמתם ברומאים המשיכו לנהל את המלחמה הפנים מפלגתית. כך התפוררה ירושלים. לא הרומאים פוררוה. אנחנו פוררנוה בשנאת החינום שהיתה בתוכנו. חז"ל במסכת גיטין(5) מתארים בהרחבה את המאגר העצום של המזון, השמן והעצים, שהיה בירושלים כהכנה לקראת מצור ארוך. הכל נשרף על-ידי הסכסוכים הפנימיים, כפשוטם, אך אי אפשר שלא להתבונן בזה גם כמשל - היו בעם ישראל מאגרי כוח ויכולת לעמוד במצור מול הרומאים, אבל שנאת חינום שרפה את כל היכולות הללו. באותו מקום, חז"ל מספרים על יציאתו של רבן יוחנן בן זכאי אל אספסינוס בבקשו - תן לי את יבנה וחכמיה. יש היום בתוכנו 'ריאליסטים' הנוהגים להביא דוגמא מרבן יוחנן בן זכאי שהיה כביכול ריאליסט, הבין שאין סיכוי להתמודד עם הרומאים - ועל כן הסגיר את עצמו והסתפק ביבנה וחכמיה. אבל המתבונן שם בגמרא רואה את ההיפך. רבן יוחנן בן זכאי מתחילה נשאר בתוך ירושלים על מנת ליטול חלק במרד, אך משרפו הבריונים את מלאי המזון הוא הבין שאין תקוה. ושוב, לא רק מפני שאזל מלאי המזון, אלא מפני שהבין שבמצב כזה של שנאת חינום, כשהיהודים ממשיכים להלחם זה כנגד זה אפילו במצב כזה שהרומאים מכתירים את העיר, יכולה שנאה זו לשרוף אפילו את מלאי המזון שנועד למאבק נגד הרומאים. כלומר שנאת החינום גוברת אפילו על שנאת האויב מבחוץ ועל הצורך הביטחוני להלחם בו - באופן כזה, בוודאי אין שום סיכוי. ולא רק מפני שאנו מפוררים או חלשים, אלא מפני ששנאת חינום המביאה לכל הרעות שבעולם, ועד לשפיכות דמים, היא עצמה סיבה לחורבן ירושלים, היא הגורמת לסילוק שכינה, וכמבואר ב"נפש החיים"(6) שעוונותינו החרבו נווה של מעלה ועל-ידי זה היה להם לנבוכדנאצר ולטיטוס היכולת להחריב מקדש של מטה המכוון נגד מקדש של מעלה, כמו שאמר חז"ל "קמחא טחינא טחינת"(7).

תשובה גמורה

על זה אנו עושים תשובה, תשובה קשה, ארוכה. כבר אלפיים שנה אנו עסוקים בתיקון חטא שנאת החינום. כותב רמב"ם(8): "אי זו היא תשובה גמורה. זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו, ופירש ולא עשה, מפני התשובה. לא מיראה ולא מכשולו כוח". כלומר, כל הרהור של תשובה, הריהו תשובה, כפי שאומרים חז"ל(9): "שאם אדם נתן טבעת לאשה ואמר לה, הרי את מקודשת לי על מנת שאני צדיק, אפילו היה רשע גמור, מקודשת, שמא הרהר תשובה בדעתו". אף-על-פי שעוד לא עשה כלום. גם להרהור תשובה יש ערך של תשובה.

אבל תשובה גמורה מהי? כאשר אדם עומד בפני מצב שיש בו בדיוק אותו ניסיון שפעם נכשל בו, ויש בידו גם עתה האפשרות להיכשל באותו החטא - והוא איננו נכשל, רק מפני שעשה תשובה - זוהי תשובה גמורה. והרמב"ם מביא דוגמא: "הרי שבא על אשה בעבירה, ולאחר זמן נתייחד עמה והוא עומד באהבתו בה ובכוח גופו, ובמדינה שעבר בה, ופירש ולא עבר, זהו בעל תשובה גמורה"(10). על-פי זה מפרט הרמב"ם את הסדר הנכון, כיצד לעקור מן הלב את כל הרשמים של החטא עד כדי כך שיכולים לבוא לידי תשובה גמורה. הסדר הידוע: חרטה, עזיבה וקבלה לעתיד. יש להבין שבבית-שני אכן היו מחלוקות חמורות. המחלוקת בין המתונים לקנאים היתה מחלוקת רצינית מאוד. המתונים אמרו שאין זה הזמן המתאים, ואי-אפשר להילחם ברומאים. והקנאים, פטריסטים לאומיים, אמרו: לא, לא נוותר, בכוחנו להשיב לנו את עצמאותנו המדינית והתרבותית. המחלוקת בין הפרושים לצדוקים אף היא היתה רצינית ביותר. הסיעות שלחמו ביניהן לחמו על הסוגיות החמורות ביותר שנוגעות לצביונו, לתרבותו ולחירותו של העם היהודי בארץ-ישראל. אולם הצורה שבה נלחמו, והשנאה שהיתה בלבבות, הן שגרמו לחורבן הבית. כפי הנראה, ריבונות-של-עולם מזמן אותו לאותה מציאות. אי אפשר שלא לראות את הדמיון למציאות של ימינו. יש הרואים לעשות אנלוגיה ולהשוות את המחלוקת בין הדתיים והחילוניים למחלוקת שהיתה בין הפרושים לצדוקים, ואת המחלוקת שבין המתונים לקנאים - למחלוקת שבין ימין לשמאל. איני חושב שהאנלוגיה נכונה, יש הבדלים גדולים בין תכני המחלוקות אז והיום. אבל לא זאת הנקודה. הנקודה היא שהיום במדינת ישראל קיימים פערים עצומים בין חלקים שונים בחברה, כשכל צד בטוח שהדרך שלו היא היחידה הנכונה גם מבחינה מוסרית וגם מבחינה היסטורית פוליטית, וכל עתידה המוסרי, הבטחוני והקיומי של האומה תלוי בזה שילכו על-פי שיטתו! כך כל צד, השני, השלישי והרביעי, כולם חושבים בדיוק באותו אופן רק בחילופי עמדות.

מצב זה מזמין חלילה את מה שהיה בבית שני. כי אם אני נלחם על קיומה של האומה, על עתידה של האומה, על תרבותה של האומה, יש סכנה שתפתח תחושה של אדם האומר: שום דבר לא יעצור אותי מלהחליט שעמדתי היא שתהיה השלטת, הצודקת, המכרעת והעושה את פעולתה! והמטרה עלולה לקדש את האמצעים, וכל מי שמפריע לי הוא "עוכר ישראל", "בוגד" וכיו"ב.

בסכנה נוראה זו אנחנו נמצאים היום, ואתה עלינו להתמודד. אפשר להוסיף ולומר - לא נהיה ראויים לגאולה, לא נהיה ראויים להמשך פיתוחה ושגשוגה של מדינתנו, אלא אם כן נדע לעמוד בניסיון שבו נכשלנו בעבר, אלא אם כן נדע להאיר בקרבנו את אור האהבה, האמונה והאחדות, למרות, ועם כל חילוקי הדעות הקיימים בינינו. רק אם נדע לעשות תשובה גמורה - נתקן את העבר ונהיה ראויים לעתיד טוב יותר.

אבות ישרים - חפצים בקיום העולם

וממי יש לנו ללמוד אהבת חינום? מאלו המכונים "צורים", מאבות האומה, מהם חוצבנו ועל דרכיהם יש לנו להביט, וכלשון הנביא: "הביטו אל צור חוצבתם... הביטו אל אברהם אביכם..."(11) אלו ההולכים בדרכו של השם יתברך: "וחנותי את אשר אחון - אע"פ שאינו הגון, ורחמתי את אשר ארחם - אע"פ שאינו הגון"(12) דברי הנביא הידועים, בפתיחה לספר

בראשית(13), אף הם מן הדברים הקלאסיים, ששומה עלינו לחזור ולשנן עשרות ומאות פעמים. כמעט בכל ערב יום כיפור היה רבנו הרצ"ה זצ"ל מזכיר את דברי הנצי"ב האלה וכן עשרות פעמים בשנה: "מדוע נקרא ספר בראשית 'ספר הישר'? על שם אבות האומה שהיו ישרים". שואל הנצי"ב, האם זו המעלה הגדולה של אבות האומה, שהיו ישרים?! והרי הם היו צדיקים, הם היו חסידיים, והם היו קדושים. היות האדם ישר, זהו מינימום בסיסי ולא מקסימום, ובכל זאת, תפארתם של אבות האומה היא בכך שהיו ישרים.

אומר הנצי"ב, שאת החשבון יש לזכור. אבות האומה חיו בין עובדי עבודה זרה, עבודות זרות שפלות ונוראות שהיו בארץ-ישראל. מעבודת הבעל, האשרה והמולך עם כל האכזריות, עם כל הרשעות וכל הקלקול, עד בעל פעור; ההשתחוות לזוהמה, עד הערבים שמשתחוים לאבק שתחת כפות רגליהם ועד הצדדים השפלים ביותר של החיים. אלה היו שכניהם של אבותינו.

גדלותם של אברהם יצחק ויעקב, היתה לא רק בכך שהיו יכולים להתנשא ולהתרומם לקדושה, חסידות וצדקות עליונה, אלא שעם כל הפער האדיר הזה, היתה בלבבם אהבה, אחווה ודאגה לקיום העולם ביחס לכל שכניהם העובדים עבודה זרה - זהו יושר. אומר הנצי"ב, שהיושר הוא ההבנה שלפני הכל הקב"ה חפץ בקיום העולם, אם נמצא העולם במצב יחוד צריך לתקנו, לתקן אותו לאט לאט, אך תחילה יש לשמור על קיומו, לא להרוס ולא להחריב.

בדרך כלל, דבר ראשון שלומד כל ילד ב"חדר" הוא עניין הכנסת האורחים של אברהם אבינו, לכאורה דברים פשוטים. רק פרט אחד חשוב ומכריע לא תמיד זוכרות הגננות להדגיש - את מי הוא הכניס. מלאכים? לא. כשהוא הכניס אותם, טרח בשבילים ועשה כל מה שעשה, לכבוד מי עשה זאת? למען ערבים שמשתחוים לאבק שתחת כפות רגליהם! אלה האויבים, האויבים הפוליטיים והאויבים הרוחניים שלו. הוא, שהובטחה לו ארץ-ישראל, הוא זה שלוחם את מלחמת הקריאה בשם ה' נגד עבודה זרה. מי הם האויבים התרבותיים, האידיאולוגיים, החריפים ביותר שלו? הערבים עובדי העבודה הזרה. אותם הוא מכניס הביתה באהבה, ועושה להם את כל מה שלומדים ב"חדר" אינספור פעמים! זו אהבת חינם.

לוט, שהיה בן אחיו של אברהם, הסיע עצמו מקדמונו של עולם והלך להתחבר לאנשי סדום הרעים והחטאים לה' מאוד. אברהם אבינו הצילו. לוט, היה יתום מאביו הרן, שמת באור כשדים, אימצו אברהם, קירב אותו אליו, חינך אותו, ואף העשירו בעושר גדול. ומה עושה אחר-כך אותו "בנדיט"? אומר לו: תשמע, אתה צדיק מדי, איני יכול להתחבר אליך, אלא אני רוצה לחיות עם הרשעים הגדולים בעולם. והוא אכן נטש את בית החסד של אברהם, והלך להתחבר עם האויבים הגדולים ביותר של אברהם אבינו, עם אנשי הרשע בסדום. לאחר מכן נפל בשבי. אברהם אבינו לא אמר משהו בסגנון "מגיע לו!" אלא סגר את הישיבה מיד, לקח את כל בחורי הישיבה, ויצא להילחם מלחמת עולם על-מנת להציל את לוט! זו אהבת חינם.

לאחר זמן מה בא אליו הקב"ה, ואמר לו: אנשי סדום אלו הם רעים וחטאים לה' מאוד, מספיק, זה לא יכול להימשך עוד, אני עומד לעשות שם סדר". את הפצע המוגלתי הזה כבר צריך להסיר. אברהם אבינו אינו אומר לו: אה, יישר כוח, ברוך שפטרונו. להפך, הוא מנסה להניא את ה' מתכניותיו: אולי יימצאו שם חמישים צדיקים!?

- ואם אמנם יימצאו חמישים צדיקים בסדום, האם זה אומר שסדום תיהפך כבר מחר להיות עיר אידיאלית?
- לא, אבל אם יימצאו חמישים צדיקים אז אולי במהלך ארוך של עשרות, ואולי מאות שנים, יצליחו לאט לאט להחזיר בתשובה את המקום.

- אך מה בינתיים? יש שם רשעים מושחתים המקלקלים את כל החברה האנושית, צריך לעקור אותם!
- לא, אברהם אבינו אינו מסכים, אם יש תקווה לתיקון אז אולי תחוס עליהם ותיתן להם הזדמנות לתקן את עצמם.
- טוב, מסכים עמו ה', ואברהם ממשיך: רגע, אם אתה מוכן חמישים, אז אולי גם ארבעים וחמישים. ה' מסכים גם לזה, ואברהם הולך ומפחית מן המספר ואינו מרפה: שלושים, עשרים... מה זה? מה קורה כאן?

הרב צבי יהודה נהג לעשות מזה הצגה שלמה - האם כך מדברים אל ריבוננו של עולם? כאן בארץ, בבית משפט, היו מיד דנים אותו על ביזיון בית-המשפט. "חלילה לך, השופט כל הארץ לא יעשה משפט?"(14). מסירות נפש של אברהם אבינו, ולמען מי? למען אנשי סדום הרעים והחטאים לה' מאוד! זו אהבת חינם! לפיכך, אומר הנצי"ב, נקרא אברהם אבינו ישר, וזו תפארתו. להתאמץ ולמסור את הנפש להצלתם של שכניו - אפילו הם רשעים - זהו יושר!

אבל זה גם אומר שהדברים הרבה יותר מסובכים, מסובכים ואיטיים, ועד אשר מתקנים הכל, נחוץ זמן רב. קל הרבה יותר להחריב ולשבור, מאשר לתקן ולבנות משהו שלם. ריבוננו של עולם חפץ בקיום העולם, ואברהם אבינו, יצחק ויעקב, מביטים בעין טובה על כל סביבתם, אף-על-פי שכולה מלאה רשעות, שפלות ודברים נוראים. הם מביטים על הכל בעין של חסד ורוצים להוביל את אט את התהליך, עד לידי תיקון.

הנצי"ב אומר שהמידה הזו של "ישרים", היא תפארתם של אבות האומה הישראלית. ולעומתם כשהוא מדבר על אנשי בית-שני, הוא נוקט משפטים חריפים, שלולא היה זה הנצי"ב שאמרם, כמעט שלא היה אפשר לאומרם. אומר הוא על אנשי בית שני שאף-על-פי שהיו צדיקים ועמלים בתורה, לא היו ישרים בהליכות עולם - והקב"ה אינו סובל צדיקים כאלה! אמנם צדיקים הם הלוחמים מלחמת קודש, לשם שמים, נגד הצדוקים ונגד אנשים שמסכנים את עם ישראל, אבל כשאתה מחליט שמי שאיננו כמוך, הוא אפיקורוס, מחריב את עם ישראל, וצריך בסופו של דבר אף לחסל אותו, להזיז אותו מהבמה - אתה הורס הכול. אנשים כאלה, הקב"ה אינו מוכן לסבלם.

"דשבח ישר נאמר להצדיק דין הקב"ה בחורבן בית שני, שהיה דור עיקש ופתלתל ופירשנו, שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה, אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. על כן, מפני שנאת-חינם שבלבם זה את זה, חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה', שהוא צדקי ואפיקורס. ובאו על ידי כך לידי שפיכות דמים ולכל הרעות שבעולם עד שחבר הבית. ועל זה היה צידוק הדין שהקב"ה צדיק וישר". לא רק צדיק, אלא אף ישר. "ואינו סובל צדיקים כאלו...אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות. אע"ג שהוא לשם שמים, דזה גורם חרבן הבריאה והריסות ישוב הארץ"(15). אפשר לעשות רבות לשם שמים, אבל אם לא מסגלים עין טובה, אהבה, ישרות, וחפצים באמת בקיומו של עולם, עלולים, יחד עם ה"לשם שמים" הזה, להחריב את העולם.

הישרדות או תהליך של תחיה

בשנים אלו אנו עומדים בפני בירוים קשים ביותר ביחס לעתידה של מדינת ישראל ובפני שאלות יסוד רבות מאוד, שכולן נובעות מהפער התהומי הקיים בין חלקי החברה השונים, ביחס להבנה - מהו העם היהודי, מה זו יהדות, ולשם מה עלינו לארצנו.

שאלות גורליות רבות מאוד, מהרמה התרבותית החברתית ועד הרמה הפוליטית ביטחונית, הן תוצאה של פערים עצומים ביחס לשאלות היסוד של החיים.

חייבים גם לזכור ולהבין שהעובדה שסוף סוף הגיעו השאלות הללו אל מרכז הזירה לביור, היא עצמה דבר חיובי. כלומר, לפני חמישים שנה, ארבעים, ושלושים שנה, כשהמאבק היה פשוט מאבק של הישרדות, ממלחמת השחרור ועד מלחמת ששת הימים, לא יצרו השאלות הללו פערים כל-כך מהותיים, מפני שהבסיס של מציאותנו בארץ-ישראל עדיין היה מושתת על מאבק הישרדות בצל מוראות השואה. דווקא ההתקדמות וההתפתחות שהפכו את מדינת ישראל לעובדה קיימת, יציבה,

ואת שאלת קיומו של העם היהודי לשאלה פחות מטרידה, הן שהביאו אותנו היום לשלב שבו איננו נאבקים רק על קיומו של העם היהודי ומדינת ישראל, אלא על תכניו ועל מהותו. שאלת התכנים והמהות קשורה כמובן, בסופו של דבר, לשאלת הקיום, כי היא נערכת בצל בירור עמוק מאוד בינינו ובין הערבים על שאלת זכותנו פה בארץ. במובנים היסטוריים, זאת התקדמות. כלומר, אנחנו מתקרבים לבירור המהותי של מי אנו, מה אנחנו, מה חיינו ומה תפקידנו. אבל כרוך בזה ניסיון קשה מאוד.

אכן, להילחם כתף אל כתף במלחמת השחרור היה קל מאוד, כי היה ברור שמאחורינו רק העשן של תא הגזים, ולפנינו קיים ההכרח לנצח את מדינות ערב. אז, לא היה משנה כלל אם אתה דתי או חילוני, אם אתה שמאלני או ימני, אם אתה סוציאליסט, קומוניסט או רביזיוניסט, כולם לחמו כתף אל כתף.

כשמגיעים לצורך להיאבק על חברון, או לעמוד מול שאלות של זכותנו המוסרית על חבלי ארץ ישראל, בעת שעצם קיומה של מדינת היהודים, חוסנה ויכולתה, אינם דברים שמוטלים בספק, אז מתגלים פערים שהיו תמיד, אבל לא היו רלבנטיים בעבר. עתה הם יוצאים אל הפועל מפני שאנחנו מתקדמים אל הצורך לברר מי אנחנו ומה אנחנו. וכשפערים אלו מתגלים הם יוצרים מתחים גדולים, והמתחים עלולים לעורר שנאה - וכאן המבחן! זהו ניסיון קשה, אך נהיה ראויים לגאולה רק אם נעמוד בניסיון הזה, בבחינת תשובה גמורה לפי הרמב"ם. ואולי זוהי הכוונה של הרב קוק זצ"ל בביטוי "אהבת חיים". כאשר יש מאבקים אידיאולוגיים קשים ונוצרים מתחים - נוצרות הרבה סיבות טובות העוללות לעורר שנאה, אך כאשר ההכרה הפנימית בדבר אחדותנו מתגברת, ואהבת החיים, אהבה ללא חשבון, אהבה שמתפרצת ודוחקת את כל הגורמים והסיבות למחלוקת - גוברת, אז ראויים אנו לשוב ולהיבנות ולהיות "גוי אחד בארץ".

על-ידי שנדי לעמוד נכון בניסיון הזה ולהוביל את החברה הישראלית מתוך אחדות פנימית לבירור השאלות הללו, רק מכוח זה נהיה ראויים להמשיך תהליך התחייה והגאולה.

דומני שיש צורך להוסיף כאן כמה מילים:

כמו בדברים רבים אחרים, גם כאן - אם המילים "אהבת חיים" נשארות כסימא שאין מאחוריה דעת ועמוק הבנה, אין לצפות שהן תפעלנה פעולה חשובה על נפש האדם. ממה נובעת אהבה זו? מדוע בכלל יש לאהוב אהבת חיים? ואם אדם זה הוא רע בעיני, איך אני יכול לפתח אליו יחס של אהבה? - אין אלו שאלות קנטרניות, אלא שאלות, שגם כאשר אין נשאלות בפה, הן מחלחלות בנפש ומונעות את האהבה מלהופיע בחיים הממשיים.

כותב מרן הרב זצ"ל(16): "אהבת ישראל והעבודה של הסגוריא על הכלל ועל הפרטים איננה רק עבודה הרגשית לבדה, כי אם מקצוע גדול בתורה, וחכמה עמוקה ורחבה, רבת הענפים, שכולם צומחים ויונקים על שד טל אור תורת החדס". אי-אפשר במסגרת שיעורינו אלה להיכנס כראוי למקצוע גדול זה, אך לפחות נזכיר, שאי אפשר שאהבת החיים תיקנה כראוי בנפש, בלא שיברר האדם לעצמו את מקורה, מהותה ושורשה.

ואולם שתי הערות בבחינת התווית כיוון, ברצוני להעיר:

כותב מרן הרב זצ"ל(17): "אהבת ישראל היא תולדה מהאמונה באורה האלוהי של כנסת ישראל, שהוא לה סגולה עצמית שלא תזוז ממנה בכל חליפות הזמנים. ביותר צריכה אהבה עליונה זו, וסיבתה, האמונה הפנימית בשורש האלוהי שלה, להיות מתעוררת בקרב אנשי לב ורוח בעת ירדתה של האומה במצב הרוח, בעת אשר רמיסת קודש וזלזול דת יראו בכל תוקף ועז, להבחין שעם כל זה כוח ישראל גדול הוא ועצום לאלוהיו, ולהסתכל במאור הפנימי, החודר את רוח הכלל, ושמשכנו הוא ג"כ בכל נפש פרטית שבישראל בגלוי או בסתר, גם בנפש הנסוגה מאד, אשר סרה הרבה מדרך ה'".

לפני הכל צריך לבנות נכון את המושגים ואת המבט על עם ישראל. צריך להתרגל לעשות אבחנה בין הגילויים המעשיים של הדור הזה, ובין ההבנה שהדור הזה אינו אלא גילוי חלקי של מהות רחבה ושלמה יותר. כנסת ישראל, זו התכנסות נשמות ישראל שבכל הדורות. כנסת ישראל, זו הנשמה האלוהית הכללית של האומה לדורותיה. וכמו שליחיד יש נשמה ויש גוף, וכמו שאצל היחיד הנשמה היא עיקר המהות אף-על-פי שהיא נסתרת, ומה שגלוי לעינינו הוא הגוף, כך לעם ישראל יש נשמה ויש גוף, והנשמה היא עיקר המהות, והיא משפיעה והיא פועלת במסתרים, גם כאשר אינו מבחינים כל כך בפעולותיה מפני שעינינו רואות את גילוי הגוף הלאומי - ההתנהגות בפועל של אנשים בדור הזה. צריך להתרגל לחשוב כך, צריך ללמוד כוזרי, מהר"ל וכתבי מרן הרב קוק זצ"ל כדי לקנות את המבט היסודי הזה.

ומתוך כך לדעת ולהבין, שאי אפשר לשפוט את הדור, וגם לא את היחיד, רק לפי הופעותיו הגליות, כי אם להכיר ולהאמין במאור הפנימי, שהוא המהות, הוא הצורה של העם הזה ואלו צריך להתייחס יותר מאשר לכל הגילויים השונים; צריך לאהוב אותו, להאמין בו, ועל-ידי-זה להוציא אותו מן הכוח אל הפועל, ולהביא אותו לידי גילוי ותודעה ומעשים.

והערה שניה מתייחסת למאמר "הדור"(18):

אי אפשר בדורנו, למצוא ידיו ורגליו בהבנת סיבוכי התהליכים הרוחניים שהדור עובר, מבלי ללמוד בעיון היטב ולהבין את מאמר הדור, עם כל שפע המאמרים המרחיבים ומסבירים ומוסיפים עליו, שנדפסו בספרים השונים של מרן הרב זצ"ל. ושוב, לא זהו המקום לעסוק בסוגיא זו, רק אומר שקשה מאוד, ואולי גם אי אפשר בדורנו להגיע לאהבת חיים מבלי להבין היטב את חידושו של מרן הרב זצ"ל, של מה שכתוב בתיקוני הזוהר(19): "דור עקבתא דמשיחא טב מלגו וביש מלבר", אין פירושו רק שאף-על-פי שהוא ביש מלבר מכל מקום הוא טב מלגו, אלא אף יותר מזה - עיקר הביש מלבר נגרם על ידי הטב מלגו, כלומר הטוב הפנימי שיש בדור הזה, ובדור זה דווקא יותר מדורות קודמים(20), הוא הוא השואף לצאת אל הפועל, ומתוך שלא זכינו לסלול את הדרך איך להוציא אל הפועל בכל הגדלות הפנימית הנובעת ממנו - נגרמת ה"חוצפא יסגא"(21) וכן הביש מלבר. נדמה לי שהתביעה בדורנו היא ליחס נפשי של סבלנות ולאורך רוח כלפי הדור, למרות הביש מלבר, ויותר מזה - ליחס של אמון ואהבה וביטחון פנימי שהטוב שבו העומד לצאת אל הפועל - אינו יכול לקנות מקום בנפש, אלא רק מתוך הבנת ההסברה של הכהן הגדול הנושא שמות בני ישראל על לבו - מרן הרב זצ"ל, שללא ספק עמו שליחות אלוהית אל דורנו להדריכו בנתיב השלום. וראוי נושא זה שיכתבו עליו ספרים רבים נפרדים העומדים בפני עצמם לבאר תורת רבנו בזה.

משלי טו, יח

2 ראה נספח א'

3 אורות הקודש, חלק ג', עמ' שכד (ראה דפי מקורות בנספח ב')

4 שמות לג, יט

5 דף נו

6 שער א, פרק ד

- 7 איכה רבתי א, מג: "אילו ממרום לא עשו בי מלחמה- את היית יכולה להלחם בי? אילו ממרום לא שלחו בי אש- את היית יכולה לי? אלא אריה קטילא קטלת, קמחא טחינא טחנת, קרתא יקידתא אוקידת"
 8 רמב"ם, הלכות תשובה ב, א (ראה דפי מקורות בנספח ב')
 9 קידושין מט ע"ב
 10 רמב"ם, הלכות תשובה ב, א (ראה דפי מקורות בנספח ב')
 11 ישעיהו נא, ב-ג
 12 לשון הגמרא בברכות ז ע"א
 13 הקדמת הנצי"ב בפרושו "העמק דבר" לספר בראשית (ראה דפי מקורות בנספח ב')
 14 בראשית יח, כה
 15 הקדמת הנצי"ב לפרושו "העמק דבר" לספר בראשית (ראה דפי מקורות בנספח ב')
 16 אורות עמ' קמח – אורות ישראל פ"ד, ס"א
 17 שם, שם ס"ב
 18 עקבי הצאן – מאמר ראשון (הודפס בספר "אדר היקר" עמ' קז-קטז)
 19 תיקון ס
 20 אגרת שלב, אגרות ח"א, עמ' שסט
 21 סוטה דף מט

ניתן להשיג את הספר:

***ישיבת "בני - דוד"**

עלי 44828

טלפון 029942240 info@bneidavid.org

***משפחת הרוש**

רח' הגלים 14 אשדוד 77410

טלפון 088555856

פרק ד': שותפות - דמוקרטיה

הרב אלי סדן

אחדות שבהכרה או הכרה קיומי

עסקנו לעיל בעיקר בעמדה הרוחנית-מוסרית שבין אדם לחברו, בתשתית הבסיסית ביותר, ברמה של יושר, יושר פנימי ויושר ציבורי, כפי ההגדרה של הנצי"ב על אבות העולם שנקראו ישרים. עתה ננסה לעלות קומה, ולהרחיב את המושגים - מדינה, חוק, דמוקרטיה. לא נעסוק כרגע בהסברת מושגים על-פי ג'פרסון, לינקולן ועוד אנשים שנחשבים לאבות המחשבה הדמוקרטית, אלא נדבר על המושג "דמוקרטיה"- כבסיס לקיום של החברה בישראל. בלי להשתעבד לתפיסות אקדמיות בנושא הזה, אלא למה שהוא צורך קיומי, מהותי, רוחני וערכי בחברה הישראלית. למעשה אפשר להחליף את המילה הזאת במילה עברית פשוטה - **שותפות**. קודם כל, שומה עלינו להפנים בקרבנו את המושג "שותפות".

במשך גלות ארוכה, קרוב לאלפיים שנה, למרות הפיזור, למרות הצורך להתמודד עם תרבויות שונות, למרות הלחצים, הרדיפות והפוגרומים מחד, והפיתויים להתבוללות וטמיעה מאידך, למרות כל זאת - שמר עם ישראל על לכידות, על אחידות בתפיסת עולמו ובאורח חייו במרבית הנושאים החשובים בחיי האומה, הן ביחס לתורה ומצוות והן ביחס לשאיפה לשיבת ציון ולתחייתנו בארצנו. לפני כמאה ועשרים שנה - יחד עם המהפכות הגדולות שהתחוללו בעולם והיו חלק מתהליך אלוקי היסטורי אשר הביא לפתיחת השערים לארץ-ישראל - חל משבר רוחני עמוק בתוך עמנו. כתוצאה מהמשבר הזה נוצרו פערים גדולים בין חלקים שונים באומה, ביחס לרוב שאלות היסוד של החיים, מן הרמה הפשוטה של קיום אורח חיים על-פי תורה ומצוות, דרך שאלות המהותיות של מקומנו כעם בין העמים, וכן של מקומה, תפקידה ותרבותה של מדינת היהודים, ועד לשאלות של חברה, מוסר, צדק וכיו"ב.

תהליך הציונות היה מלווה מתחילתו במתחים גדולים בתוך החברה הישראלית. לא רק בין חלקים בעם ישראל שלא היו שותפים כלל לתהליך הציוני, כמו החרדים, או תנועות יהודים שהצטרפו לבונד ולמהפכה הקומוניסטית, או יהודים ליברלים מתבוללים, ששללו את קיומה של ישות מדינית של העם היהודי - אלא גם בתוך אותן זרם שנקרא "הזרם הציוני" היו פערים גדולים מאוד ביחס לרוב שאלות היסוד של החיים. אפילו באותו זרם שעסק באופן מעשי ביישוב ארץ-ישראל ולחם לתחיית העם היהודי בארצו כמדינה ריבונית, היו חילוקי דעות גדולים מאוד, הן על רקע פוליטי-מדיני, כמו המתח שהיה בין האצ"ל והלח"י לבין ההגנה והפלמ"ח, מתח שברגעים מסוימים כמעט שהגיע למלחמת אחים בתקופת הסזון, או פרשת

אלטלנה, והן על רקע של תפיסות חברתיות שונות של קומוניסטים, סוציאליסטים ורביזיוניסטים ליברלים, שהיו בחברה הישראלית. ודאי שהיו גם פערים בין החילוניים ובין הדתיים. ובכל זאת, כאשר הגענו לאותו יום מופלא, ה' באייר תש"ח, קמו נציגי העם היהודי על כל פלגיו וכל זרמיו וכרתו אמנה חברתית, להקים ביחד את מדינת היהודים. המתבונן במגילת העצמאות והחתימות שבסופה, יבחין מיד שהנוסח שנכתב במגילה הושג אחרי קשיים רבים מאוד, כמו הביטוי היפה: "צור ישראל וגואלו", שהיווה מעין פשרה בין אנשים שבשום אופן לא רצו להזכיר שם שמים, ובין אנשים שאמרו שאם לא יזכר שם שמים לא יסכימו לחתום על מגילת העצמאות! ובדומה לכך הוסכמו הדברים ביחס לשאלות אחרות לא פשוטות, הנוגעות לתושבים הלא-יהודים של מדינת ישראל ולשאלות מהותיות אחרות.

אבל הנפלא והמדדהים הוא, שלמרות כל הפערים הללו חתמו למטה מאיר וילנר, שהיה קומוניסט אתאיסט, וקלמן כהנא, שהיה חרדי שומר תורה ומצוות, הרצל רוזנבלום הרביזיוניסט, דוד בן-גוריון הסוציאליסט, משה חיים שפירא הדתי-לאומי ועוד כמה אנשים עם גוונים וצבעים שונים. זהו פלא. אמנם כל בר-דעת מבין, וכולם מסכימים, שצריך עכשיו להילחם נגד הערבים ולהציל את היישוב היהודי בארץ מהשאיפה הערבית לחסלו ולהשליכו לים, אולם בכל זאת, כשמקימים מדינה, יש לכל אחד ציור אידאלי של המדינה כפי שהוא היה רוצה לראותה, וכל אחד מן האנשים שמנתי לעיל ראה בעיני רוחו את מדינת ישראל באופן שונה לגמרי ממה שראו אותה חבריו - ובכל זאת חתמו כולם.

מטרה משותפת

אכן, הרגשת ההכרח הקיומי של העם היהודי, שלוש שנים אחרי השואה, היתה אולי הכוח החזק ביותר שדחף את האנשים לשבת סביב שולחן אחד. כך היא דרך ההנהגה האלוקית, "אורות מאופל אמר ויהי" (1), שפעמים דווקא אילווצים חיצוניים הם המוציאים כוחות גדולים אל הפועל. אבל המובן החיובי של מגילת העצמאות אינו אותו הכרח חיצוני, אלא זו אותה **הכרה פנימית** שגרמה לכל האנשים שישבו שם סביב השולחן, לבוא ולומר משהו מעין: נכון, אני רואה מול עיני את המדינה מתנהלת בכיוון הרצוי לי, בעוד שאתה רואה אותה בכיוון הפוך בתכלית, וכל אחד רואה אותה באופן שונה, אם כן, לאן ננווט את המדינה שאנו עומדים להקים זה עתה, ימינה או שמאלה? לכיוון דתי או אתאיסטי? לכן לא נותר לנו אלא, כך אמרו כולם - לעשות **שותפות**. שותפות המושתתת על המכנה המשותף שלנו, החזק יותר מכל ההבדלים. כולנו בני העם היהודי וברור לכולנו שסוף סוף העם היהודי צריך לשוב לארצו ולהקים בה מדינה ריבונית, חופשית ועצמאית. זהו המכנה המשותף המוסכם על כולנו, והוא בסיסי וחינוכי לכל המשך קיומנו כעם. על כן מוסכם על כולנו משהו מעין זה: מתוך הכרה פנימית כי מה שחשוב ביותר לכולנו הוא שתקום אותה מדינה - אנו מקבלים על עצמנו לפתור את כל הנושאים השנויים במחלוקת ביחס לאופייה של המדינה, על-ידי משא ומתן, על-ידי פשרה, על-ידי מתן אפשרות לכולם לצעוד ביחד אל המטרה המשותפת, למרות הפערים הגדולים.

יש להיזהר מאי-הבנות בעניין המושג הקרוי "סטטוס-קוו". רבים אוהבים להציג אותו כנוסחה שנקבעה מתוך סחר-מכר פוליטי, לחצים קואליציוניים, ועוד מילים שמיד מעוררות סלידה בקרב רבים. מי שמשתמש במילים אלו אינו מבין את המשמעות של תהליך ההסכמה הלאומי שאיפשר את הקמת מדינת ישראל.

במדינת ישראל שותפים דתיים ולא דתיים, ולכל אחד יש תפיסות אחרות באשר לדרך שבה צריכה המדינה להתנהל. שני הצדדים גם יחד הגיעו למסקנה שיש לחפש אחר דרך משותפת, שבה כל אחד יוותר, אבל יחד עם זאת, כל אחד גם יממש עקרונות יסודיים שלו, ורק באופן זה נלך ביחד. את הסטטוס-קוו אפשר לשנות, הוא אינו קודש-קודשים. אבל העיקרון החברתי, הרוחני, המוסרי שעומד ביסודו של אותו סטטוס-קוו הוא **ההכרה** היסודית בקרב מקימי מדינת ישראל ש**חובה** עלינו למצוא את הנוסחה המאפשרת לכולנו לצעוד ביחד. זוהי שותפות. שותפות בין דתיים לחילוניים, שותפות בין אנשי ימין ואנשי שמאל, שותפות בין כל חלקי האומה.

וצריך להבין, שותפות זו אינה מתחילה בה' באייר תש"ח. שותפות זו, מקורה בתודעת האחדות העמוקה שיש בעם הזה לדורותיו. "אתה אחד ושםך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ". הסולידריות היהודית כתכונה היסטורית מקורה מראשית יצירתו של העם הזה, שאינו אוסף של שבטים וחמולות שהתקבצו יחד כדי לממש אינטרסים אלו ואחרים. תחילתו של עם זה, היא באדם אחד שהניף את מקלו לנפץ אלילים אילמים ולקרוא בשם ה' אחד. כולנו בני אברהם יצחק ויעקב, משפחה אחת, עם אחד אשר קיבל תורה אחת מה' אחד על מנת להפיע את תורת האחדות בארץ. נכון, היו לנו גם נפילות ומשברים, של מחלוקת ופירוד ושל שנאת חנם שמוטטו אותנו, מסיבה זו גופא שזהו ניגוד גמור, ניגוד עצמי לכל תכונת החיים

שלנו.

אבל כוח החיים הישראלי התגבר על כל זה. שם ה' שהקרבתנו, השוכן עמנו גם בטומאתנו, הוא המעוררנו להיקבץ יחד מכל ארצות פזורינו ולהקים כאן יחד את מדינתנו. אין דבר כזה בעולם. פלא פלאים - הולכים ומתקבצים יהודים מכל קצוות תבל, מביאים עמם שפות שונות, מנטליות שונה, צבע וצורה חיצונית שונה, אופי ודפוסי התנהגות פנימית ותרבותית שונים - ועם כל זה, ולמרות כל זה, רב המשותף על המפריד וכולנו מרגישים חובה עמוקה לשמור על ליכוד פנימי בתוכנו ולחזור ולהיות "גוי אחד בארץ". צריך להתבונן ולהבין, הסטטוס קוו לא יצר את השותפות, הרצון לשותפות יצר את הסטטוס קוו. ההכרה הפנימית שיש בתוך העם הזה שהוא עם אחד, חזקה יותר מכל הביטויים הרבים של הפירוד והמחלוקת. והדרישה החד משמעית להקים ביחד מדינה, מדינה שתהיה בית לאומי לכולנו, הבית המקבץ אל תוכו את כל בניה של האומה - זהו היסוד האמיתי של השותפות, זהו היסוד האמיתי של מה שמכונה בשם "דמוקרטיה" במדינת ישראל.

קשר משפחתי

מאז ועד היום אנו צועדים יחד. יחד, אין פירושו הסכמה על כל דבר, אלא הכרה תמידית בכך שהקשר שבנינו שהוא כה עמוק וכה יסודי, שתמיד הוא יגבר על מה שמפריד בינינו ותמיד יביא לכך שנמצא את הפתרון המעשי להמשך ההליכה ביחד. אפשר להתווכח, ואפשר לעשות זאת גם על-ידי הפגנות, הצהרות, נאומים ומאבקים פוליטיים. המערכת הציבורית במדינת ישראל קיבלה על עצמה כדרך לגיטימית, כל מאבק ציבורי שבו מבטא כל חלק מהאוכלוסייה את עמדתו, ושואף לכך שעמדתו תצבור השפעה גדולה יותר על ההכרעה הכוללת, שתשפיע בסופו של דבר על חקיקת החוקים, על ההנהגות המעשיות ועל החלטות הממשלה - אבל כל זה הוא בתנאי שנשמר ה"ביחד".

משל לכך, שבאופן מהותי מתאים מאוד, הוא חיי משפחה. איש ואשה, כמובן, חיים ביחד, ועם זה ידוע שבין איש לאשה קיימים גם הבדלים. הבדלים נפשיים מנטליים, שפעמים רבות מקרינים גם על צרכים שונים או על תפיסות שונות של החיים. מובן שבאופן אידיאלי איש ואשה נישאים מפני שהם חשים היטב את ההשלמה ואת ההרמוניה ההדדית. מובן שאם יש ביניהם פערים בלתי ניתנים לגישור עדיף לא להתחתן. ואולם באופן עקרוני, אחרי שנישאו האיש והאשה, ונוצרו ביניהם פערים ביחס לשאלות מסוימות, הנה כל זמן שהם מכירים בעובדה שהמכנה המשותף, האמון ההדדי, והאהבה ההדדית גורמים להם לרצות לחיות ביחד, הריהם חייבים למצוא את הדרך לקיים את הוויכוח ואת הזיון בדרך גלויה, חופשית, פתוחה, מלאת אמון הדדי ומלאת כבוד הדדי. זה לגיטימי. בו ברגע שאחד משני הצדדים ינסה לעקוף את חברו בכוח או להפעיל לחץ מאיים בשביל לכופ את בן זוגו, וגרוע יותר, כאשר מיישהו משני הצדדים יבצע פעולות מאחורי הגב, שלא על-פי מה שמוסכם, לזה ייקרא שבירת אמון, מחתרת - ברגע כזה התפרקה המשפחה. אין עוד משפחה.

מותר לאיש ולאשה להתווכח זה עם זה במשך שעות, ועדיין אין זה חורבן של חיי המשפחה, אם בסופו של דבר הם יסכמו ביניהם מה עליהם לעשות ויעשו מה שסיכמו ביניהם. אבל ברגע שכל אחד יעשה אחרת, באופן שיאלץ את האחר ללכת על-פי דרכו - מתפרקת המשפחה. מתי זה יתפרץ, מתי יגיע לידי גט, מתי יגיע לידי בית-דין - אין לדעת, פעמים רבות זה נגרר. ברגע שבו אחד משני הצדדים שבר את כללי השותפות, אין עוד חיי משפחה.

הדברים אמורים גם ביחס לחברה בישראל. בבסיסה של אותה שותפות שהתחלנו בה בה' באייר תש"ח, עומדת המודעות לכך שיש בינינו הבדלים גדולים, שזכותנו להתווכח, להתמודד פוליטית, לארגן הפגנות, הסברה, חינוך, ולנסות לשכנע את ההמונים ללכת על-פי דרכנו, אבל מתוך אמון, כבוד הדדי, והכרה שבסופו של דבר אנחנו הולכים ביחד, למרות כל הפערים וכל העימותים, הכל ישאר תמיד בתוך המשפחה.

לא לשבור את הכלים!

ברגע שצד אחד מנסה לכופ את האחר, בכל סוג של אמצעי כפייה או ברגע שצד אחד מרמה את האחר, באמצעים שאינם על-פי כללי החברה והיושר - ברגע זה מתחילה המדינה להתפורר. גם אם לא ביום אחד היא מתרסקת, אבל היא בתהליך של התפוררות! גם בחיי משפחה, בין הרגע שבו היא התפרקה באופן מהותי ובין הרגע שהתפרקה על-ידי הגט, חולף לפעמים זמן רב, שהוא הזמן הנורא ביותר ורצוף זוועות. אבל באמת, לא הגט פירק את המשפחה, אלא אותו רגע שבו אחד הצדדים, או שניהם, החליטו "לשבור את הכלים". כך אף ביחס לחיים שלנו כאן, במדינת ישראל. ייתכן שהכאב על עניינים רבים מאוד במדינה הוא גדול. אך רק אם נמשיך לעבוד יחד מתוך אמון ומתוך

כבוד הדדי בגלוי, על-פי הכללים המקובלים על כולם - תמשיך המדינה לתפקד כמדינה. בשעה שיש כפייה, אלימות, הפעלת כוח של צד אחד על הצד האחר, או כשקמה מחתרת, כלומר, נעשים מעשים מאחורי הגב, שלא ביושר - אז תקענו סכין בגב המדינה. לפעמים נמשכת הגסיסה זמן רב, שנים רבות, אבל הסכין נתקעה.

שאלה: ומה על הטענה שהדתיים מפעילים כביכול כפייה דתית?

תשובה: ובכן, במונח "כפייה דתית", חייבים להשתמש בהקשר הנכון. זריקת אבנים על רכב שנוסע בשבת, למשל, היא כפייה דתית. חוקים שמתקבלים בכנסת מתוך הסכמה הדדית של נציגי הציבור, בדרך הדמוקרטית שהחלטנו עליה עם קום המדינה, או אישרנו אותה על-ידי החוקים מאז ועד היום - אינם כפייה. פרופ' יהושע פורת, איש מר"צ, שהוזמן להרצות על תפיסת עולמו החילונית הליברלית אמר: חוק שמחייב אותי להתחתן על-ידי רב, הוא כפייה דתית. אבל המילה "כפייה" בדבריו אינה במובן זה שכביכול אין דמוקרטיה, אין שותפות. לכפייה שהוא מדבר עליה יש מובן אחר לגמרי. הוא אמר: איך אתם יכולים לרצות, מתוך התפיסה של "שותפות", שהחוקים הציבוריים יכפו עלי להתחתן על-ידי רב, והרי אני מאמין בזה? זו אכן שאלה מוסרית, אם נכון לחייב את הפרט להתחתן כך ולא אחרת, כאשר מצד אחר קיים החשש שנישואים אזרחיים יגרמו לפירוק החברה הישראלית, בלא היכולת לאחות את הקרעים. ברור שעל-ידי נישואים אזרחיים יתרבו אנשים הנחשבים ממזרים או גויים על-פי ההלכה, וכשלא תהיה אפשרות לעקוב ולאתר זאת, כבר לא יהיה ניתן ליצור שום קשר של חיתון בין דתיים ובין חילוניים במדינת ישראל. דוגמה היסטורית לכך הם ה"קראים" שלא קיבלו עליהם את המסגרת ההלכתית של נישואין וגירושין, ועל-ידי זה התנתקו מעם ישראל. חלק גדול מהעם נקרע מגוף האומה, ובמשך הדורות הפך להיות מיעוט מדולדל ומנותק מן העם היהודי, בעצם כמעט שאבד זכרם לגמרי. והשאלה היא כמובן, האם אפשר, צודק ומוסרי, לחייב על-פי חוק אדם חילוני להתחתן על-פי ההלכה כדי לשמור על אחדותה של האומה. רוב עם ישראל חושב שזה מוסרי, אבל, זה כמובן לגיטימי שפרופ' פורת אישית יחשוב שחוק זה אינו מוסרי, כי הוא כופה על היחיד פעולה שהוא אינו מזדהה עימה (2). הוא גם רשאי לטעון שעל-פי מושגי הדמוקרטיה המערבית המקובלת בארה"ב, אחת מאשיות הדמוקרטיה היא חופש הפרט בענייני דת ומצפון. וכבר הזכרתי לעיל שאין אנו מחויבים כלל לעקרונות החברה האמריקאית. העם היהודי, יש לו זהות ייחודית, שונה ממה שמקובל בעולם המערבי הגוי, ושמירה על ייחודו מצדיקה עיצוב משותף של עקרונות חיים ייחודיים. אבל חשוב שעקרונות אלו יעוצבו מתוך שותפות אמיתית. ובהיבט זה, כולם יסכימו שהסטטוס-קוו נקבע מתוך שותפות ולא היתה כאן כפייה במובן של חוסר דמוקרטיה. גם נציגו של פרופ' יהושע פורת ישבו בכנסת, הביעו את עמדתם, ואחר-כך הרימו אצבעות. מכיוון שהיה רוב קולות לקיים נישואין על-פי ההלכה, אין זו כפייה, כי יש לפחות הסכמה משותפת של כל הצדדים שכך יתקבלו החוקים. וכל צד מקבל על עצמו לקיים את החוקים שהוחלטו על-ידי הכנסת גם אם הוא באופן אישי הצביע נגדם.

כדאי להזכיר כאן, שבשנת '93 ערך מכון גוטמן סקר נרחב, והתברר ש-84% מהיהודים במדינת ישראל התנגדו לנישואים אזרחיים. במובן הזה, מה שעושה שולמית אלוני וחבריה ממר"ץ שממנים ומעודדים אנשים לנסוע לקפריסין להתחתן בנישואים אזרחיים, על-מנת ליצור תהליך אשר **בפועל** ימוטט את חוק הנישואים על-פי ההלכה שחוקקה הכנסת - זוהי צורה של כפייה, זוהי פעולה של מיעוט המנסה לכפות באופן אמפירי את דעתו על הרוב.

שאלה: ואם בהצבעה כזאת יחליטו שחובה לנסוע או לעבוד בשבת, למשל?

תשובה: זו בהחלט שאלה שמיד אענה עליה, אך בכל אופן ההבחנה ברורה. כשאנו אומרים כפייה, אנו עוסקים בהפעלת כוח ובכפייה שלא באמצעות חקיקה מוסכמת. ויכוח אחר הוא - עד היכן מוסרי שהכנסת תחוקק חוקים שמחייבים את הפרט לנהוג בניגוד להשקפת עולמו. על-פי תפיסתו של יהושע פורת, חוק נישואין אינו מוסרי במובן הליברלי, אך גם הוא מודה שאין כאן כפייה במובן שאנו דנים בו. רוב האנשים במדינת ישראל סבורים שחוק זה הוא מוסרי, כיוון שאינו דורש מהאדם לעשות מעשה בלתי מוסרי אלא לקבל על עצמו את טכס הנישואין הדתי, שרוב תושבי מדינת ישראל סבורים שצריך לשומרו.

ועם זאת, ברצוני להוסיף משהו חשוב. באופן עקרוני קיימת תמיד האפשרות להגיד: רבותי, עד כאן שברו את הכלים ולא ממשיכים, מה שמכונה - "חציית הקווים האדומים". השאלה היכן מוצבים הקווים האדומים של השותפות, היא לגיטימית, אבל קודם לכן יש להבין מהי שותפות. כל זמן שאנחנו מחליטים שקיומה של מדינת היהודים חשוב לנו ואנו מוכנים ורוצים להמשיך לתפקד בתוך חברה כזאת, ויותר מזה, אנו רואים את עצם קיומה כאידיאל, כמשאת נפש, כ"ראשית צמיחת גאולתנו" - אנחנו מחויבים לשמור על כללי השותפות. בחברה שמפולגת היום בשאלות הבסיסיות של החיים, נוצרת מתיחות ונוצרת מציאות שלא יכולה להימשך לנצח. ודווקא מפני כך אי אפשר להמשיך. המתוחות עצמה תביא בהכרח לבירור

ערכי, היא תביא להתקרבות אידיאולוגית, והיא תיצור מציאות שבה עם ישראל יחשוף את שורש נשמתו ויגלה את ערך חייו האמיתיים, ואת אט יגיעו חלקי החברה השונים לידי השלמה והרמוניה ביניהם, כי המציאות המפולגת הזאת, כפי שהיא כיום, כמעט שאינה מאפשרת לצעוד קדימה.

שאלה: לא קיבלתי מענה לשאלה, מה נעשה אם יחוקקו בכנסת חוק שיחייב אותנו לנסוע בשבת!
תשובה: עניתי, וחשוב שתבין את תשובתי.

כשהשלטון היווני חוקק בארץ הזאת לפני כ- 2250 שנה חוקים שחייבו יהודים לחלל שבת, מסרו היהודים נפשם על השבת, נמלטו למדבריות לקיים את השבת, ואחר-כך הרימו את נס המרד ביוונים. ברור שגם ביום הזה, אם יקום בארץ שלטון זה או אחר שיחוקק חוקים כדי להעביר יהודים על דתם - יהודים ימסרו את נפשם על אמונתם, ואפילו על "ערכתא דמסאנא", כמו שעשו כל הדורות. אני מאמין שמדינת ישראל אינה שלטון יווני והיא לעולם לא תחוקק חוקים כאלו. כל אחד מבין שלחוקק חוק כזה פירושו, לפרק את השותפות, לפרק את המדינה ולפזר את הכנסת. באותו אופן ברור לכולנו, שאם הכנסת תחוקק חוקים פשיסטיים אלו או אחרים, זה יביא להתפרקות השותפות מצד גורמים רבים, דתיים וחילוניים כאחד. מובן שתמיד יש שטח אפור, ואפשרות לוויכוח אם זהו חוק שחוצה את הקווים האדומים או לא, אבל צריך לדעת - אין שותפות בלא תנאים. ברור שהתנאי לשותפות הוא ההבנה שחוקי הכנסת צריכים לאפשר לכל אחד מחלקי האומה לחיות עם החוקים האלו. עד היום עמדה הכנסת בהתניה זו, ואני מאמין שגם תעמוד בעתיד, כיוון שוודאי יש בעם ישראל רוב ברור ומכריע, החפץ בקיומה של מדינה יהודית בארץ ישראל.

ועם כל זה, אני חוזר ואומר, לפי הבנתי - לא נוכל, לאורך זמן, לעסוק רק בחיפוש "פתרונות יצירתיים" איך לסדר הסכמה ביחס לחיים משותפים, כאשר הפערים האידיאולוגיים בסוגיות שנוגעות ללב-לבה של מדינת היהודים הולכים וגדלים. אני מאמין שהבירורים שמוטל עלינו לעשות ביחס לשאלות המהות והזהות, יביאו אותנו לתהליך של רנסנס אמיתי, של תחייה רוחנית שתחדש את תודעתו של העם היהודי ביחס לייעודו, שליחותו ואופי חייו - מה שיביא לאחדות גדולה ופריחה תרבותית שכל העולם עומד ומחכה לה.

מדינה כאידיאל

התהליך החיובי הזה יתרחש, כאמור, כל זמן שכולנו יודעים, שמעבר לכל החילוקים אנו רוצים כאן מדינה יהודית. אנחנו שותפים בה, ואנחנו נמשיך לקיים את הדיאלוג, את הוויכוח, גם אם יהיה מלווה בחריקת שיניים, במתח נפשי גדול ובקשיים גדולים, אבל **בהכרה פנימית** שלמרות כל החילוקים בינינו - רב המשותף. המשותף הוא ההכרה ההיסטורית העמוקה, שמעבר לכל החילוקים הקיימים בינינו בנקודת הזמן הנוכחית, מדינת ישראל של היום היא חלק מתהליך היסטורי אדיר של שיבת עם ישראל לארצו. נשתדל להתגבר על החילוקים שבינינו, אבל לא נפרק את מדינת היהודים.

ציבור מסוים יכול להחליט באופן חוקי, לגיטימי, להחזיר תעודות זהות לממשלה ולהגיד: עד כאן, עם מדינה כזאת אני לא מזדהה, איני רואה את עצמי אזרח במדינה הזאת, איני שותף עוד, ואל תקראו לי לצבא, גם לא לשלם מסים, לא אקח מהמדינה ביטוח-לאומי או חינוך חינוך, גמרתי את השותפות אתכם... אז תתעורר השאלה כיצד להתמודד עם אנשים אלה. אולם העובדה שזה לא קרה עד היום אינה משום חוסר ברירה, אלא משום שרובו של העם היהודי, גם היום, שותף להכרה שהמאחד גדול מהמפריד; שהרצון הפנימי הוא להמשיך ולקיים את מדינת היהודים באופן שהיא באמת תכלול את כל היהודים. זה אידיאל כה גדול, שכולנו מסורים אליו, ועל אף כל הקשיים, מוכנים להמשיך בשבילו את הדיאלוג עם החלקים השונים שבחברה הישראלית, על מנת להוביל את המדינה קדימה למרות כל הפערים. מתוך כך, סביר להניח, לעולם לא יחוקקו בכנסת חוק שמחייב לנסוע בשבת ולעקור את התורה, מכיוון שבבית המחוקקים יושבים אנשים אשר רובם מבינים שאחת המשימות החשובות המוטלות עליהם, ואולי המשימה החשובה מכולן היא - יצירת מערכת חוקים שתשמור על אחדותו של העם ולא תגרום את פירוק השותפות.

"ימית" מול "ממשלה"

כדי להבין יותר איך עקרון זה מתיישם למעשה, אתייחס קונקרטי לשלוש דוגמאות: פרשת ההתנחלויות וגוש אמונים, פרשת ימית ופרשת המחתרת.

ימית. לאחר שקיבלה הכנסת החלטה ברוב של שמונים ושבעה מחבריה לעשות הסכם עם מצרים, לסגת מכל סיני, להחריב את היישוב ולמסור הכול לידי מצרים, התאספה קבוצה של אנשים, שכינו עצמם "התנועה לעצירת הנסיגה בסיני", לשלושה ימי דיון בשאלה כיצד ניתן לעצור את הנסיגה. לגיטימי. בעם

ישראל יש בכל זאת קבוצה גדולה, שלושים ושלושה חברי כנסת שמהווים אחוז די ניכר של החברה, שהתנגדו לנסיגה. והקבוצה הזאת התכנסה לדון בשאלה מה עושים. היו שם שתי קונספציות. זאת של הרבנים, אז רבנים מ"מרכז הרב", ואני, עבדכם הצעיר, הייתי ביניהם, שאמרו: עד הנסיגה המעשית יש שנה וחצי, בשנה וחצי צריך להקים מטות הסברה בכל מדינת ישראל, לשכנע את הציבור באסון שכרוך בהחלטה הזאת, וכך לסובב את הגלגל אחורנית, לדיון מחודש ולהחלטה ציבורית חדשה שתשנה את ההכרעה.

ולעומת זאת, היו שאמרו: אין לנו זמן לחינוך, בתוך שנה וחצי לא ניתן לשנות את דעת הקהל, אנחנו נתבצר בימית ונביא לשם כך עשרות אלפי אנשים. נתבצר שם כך שהממשלה לא תעז לפנות אותנו. כשהממשלה תראה לפני עשרות אלפי מתבצרים, היא תבין שאין לה כוח לפנות בלי מלחמת אזרחים, היא תפחד ותמצא דרך לחזור בה מהחלטה.

היה שם ויכוח מר, ואת דעתי הבעתי אז ואמרתי: ראשית, העובדה שאתם חושבים כי צה"ל והממשלה אינם מסוגלים לפנות את מי שיבוא לימית, מפליאה אותי. לי יש הרבה יותר אמון בכוח של עם ישראל, בכוח של ממשלת ישראל, בכוח של צבא ההגנה לישראל. הרי זה רק עניין של כמה ימים והכול יסודר. ואדרבא, אם אין להם כוח, צריך לעשות עכשיו דווקא פעולות אחרות על-מנת לחזק את הממשלה שלנו, אם היא כל-כך רפוסה...

אבל לגופו של דבר - אין לנו שום זכות מוסרית להביא ממשלה למצב שבו היא לא תהיה מסוגלת לבצע את מה שהוחלט באופן דמוקרטי! אנו יכולים לשכנע אותה לסגת בה מעמדתה, אבל איננו יכולים להכריח אותה. לו יצויר שההיפותזה הילדותית הזאת שאפשר להתבצר, ועל-ידי כך תרגיש הממשלה שהיא לא מסוגלת, והיא תחזור בה, לו יצויר שזה אפשרי, הרי זה חורבן הדמוקרטיה הישראלית, חורבן מדינת ישראל! באותה שעה שכל קבוצות המיעוט במדינת ישראל יראו שיש ממשלה כה חלשה, הנכנעת ונסוגה כתוצאה מהתבצרותנו החזקה - אין יותר שלטון מרכזי, אין מדינה, אין ממשלה, אין שותפות... אסור להכריח, זה בלתי אפשרי.

אמרו לנו שאי-אפשר להנך במשך שנה וחצי, לשם כך דרושות חמש-עשרה שנים! אמרתי: שנה-וחצי זה די זמן והותר, אבל גם אם זה ייקח חמש-עשרה שנים - כדאי להתחיל מיד, כי אם חס וחלילה יפנו את ימית, בעוד חמש-עשרה שנים תהיינה בעיות גדולות יותר, וכדאי שנתחיל להתמודד אתן כבר היום! (כידוע, הסכמי אוסלו נחתמו כחמש-עשרה שנה אחרי הסכמי קמפ-דיוויד).

התוצאה היתה, שהרבנים נשארו במיעוט, וקבוצה גדולה של אנשי מעשה נמרצים, בסיוע משאבים כספיים גדולים, התמסרו לארגון ההתבצרות בימית. ובעקבותיהם חזינו בכל המחזות הסוריאליסטיים של המאבק על גגות ימית עם הקצף הלבן. בתוך שלושה ימים פינה הצבא את כל ימית, והיה ברור שכך יתרחש. היו שם כמו כן הרבה תופעות חיוביות. היו אנשים, כמו אנשי עצמונה, שבאו באופן אמיתי לחזק את ההתיישבות בחבל ימית ולהתאמץ להעמיק שורשים במקום, כדי לבטא את האהבה והמסירות לארץ, ומובן שפעולתם לא היתה לחינם, וכלפי שמיא גליא שפעולות כאלו אינן חוזרות ריקם, ויבוא יום והן עצמן ישיבו לנו את נחלתנו, נחלת ה'. היו גם אנשים רבים שבאו פשוט כדי לבטא הזדהות עם אנשי החבל ומחאה על העוון הנורא של מסירת חבלי ארץ קודשנו בידי זרים. כמו-כן היו עוד כהנה וכהנה עניינים טובים שאיני בא לפרטם, אבל נגד מחשבת ההבל שאפשר וצריך לכופף את הממשלה, ולהעמיד אותה במצב של חוסר יכולת לבצע את מדיניותה, נגד זה אני יוצא בחריפות.

ניסינו באותה תקופה להקים מטה הסברה, ואולם מכיוון שרוב רובם של אנשי המעשה, שברשותם היו הכלים, הכסף והכשרונות המעשיים להרים פרויקטים גדולים, לא היו שותפים בזה - נפסק הדבר לאחר שבועות מספר. קשה להתחמק מהשאלה הנוקבת, האם ניצלנו נכון את חמש עשרה השנים שעברו מאז כדי ליצור שינוי אמיתי, רוחני, מוסרי, בתודעה הלאומית הארץ-ישראלית של העם.

ממשלה חזקה

הדברים האלה נשמעים מדי פעם גם היום. יש האומרים: ביהודה ושומרון לא ניתן, זה לא יקרה, שנית מצדה לא תיפול! אכן, כולנו מקווים שבעזרת ה', ביהודה ובשומרון זה לא יקרה, שעם ישראל לא יגיע להחלטות כאלה בעניין יהודה ושומרון אלא יתעשת בהקדם. אך מוטל עלינו לעשות כל מה שאנו יכולים על-מנת להסביר, להנך ולרומם את העם, שיבין את הקשר העמוק שלו לכל חלקי ארץ-ישראל. ואסור לנו בשום אופן, אפילו להכריז, שהמאבק על יהודה ושומרון יוכרע על-ידי כך שאנו נכופף את הממשלה, ונמנע ממנה לממש את החלטותיה.

המצדיקים דרך כזאת, מבהירים שאין כוונתם באמת למלחמת אזרחים, אלא רק כאמצעי לחץ: "נלך לממשלה ונבהיר שלא ניתן; שיהודה ושומרון עברו זה ייהרג ובל יעבור, ואנחנו מוכנים לצאת למלחמת

אזרחים - זה ירתיע אותה ולא נצטרך לממש את האיום". ואני אומר, שזה עצמו חורבן של המדינה, זו לבנוניזציה של מדינת ישראל - כי איום במלחמת אזרחים, איום בכפייה, הוא שבירת הכלים. בדומה לבעל שאומר לאשתו: תקשיבי, אם לא תעשי מה שאני אומר לך, אני אכה אותך. אם היא מאמינה שהוא מסוגל להכותה, יכול להיות שהיא אמנם תוותר, אבל ברגע זה כבר אין חיי משפחה, הכל נגמר. ואפילו שאינו מתכוון להכותה, אלא רק מאיים כדי שהיא תאמין. כי להכות, זה דוחה גם אותו, זה לא מתאים לו, הוא לא אדם כזה, הוא אדם אינטליגנטי, עם צווארון לבן, הוא לא כזה שמרביץ לאישה, הוא מקווה שהוא לא יגיע לעשות דברים כאלה, כי זה לא מכובד, גם יכתבו עליו בעיתון שהוא מכה את אשתו - לכן הוא רק אומר לה: אם תעזי, אני אכה אותך ואמרר את חייך, והיא נכנעת. אלו כבר אינם חיי משפחה, זאת אלימות.

כך במדינת ישראל. אין לאיים בכוח, גם אם מאמינים שהדברים לא יגיעו לכדי אלימות. הטיעון הזה שחוזר על עצמו: לא התכוונו באמת, רק רצינו להפחיד את הממשלה, רצינו רק שהממשלה תדע שהיא אינה יכולה לעשות מה שהיא רוצה - גם הוא אינו לגיטימי בשום אופן.

מחלת יהודית

נראה יותר, כמובן, היא פרשת המחלת היהודית. לא נתייחס כרגע לשאלות המוסריות שהיו כרוכות בהקמתה, זהו נושא בפני עצמו שגם עליו יש לדבר. ההיתר לקום ולהרוג ערבים כהרתעה, באופן פרטי, אף זו סוגיה בפני עצמה.

חייל במדינת ישראל אשר יוצא למלחמה, מסכן את חייו כמובן, הוא יוצא מתוך מוכנות להיהרג, אך צריך לזכור - הוא קודם כל יוצא על-מנת להרוג, וברור אפוא שחיילים רבים במלחמה הרגו ערבים, זהו חלק בלתי נמנע במלחמה. כאשר זה חלק ממצוות המלחמה, חלק מהכרעה קולקטיבית של האומה שבנקודת הזמן הזאת אין פתרון אלא לצאת למלחמה - אזי כל מי שחוזר מן המלחמה ידיו נקיות, צחות כשלג. אבל כשאדם סבור שאם הוא, באופן פרטי, יהרוג ערבי פלוני ובכך ייטיב לעם ישראל, הוא עובר על איסור "לא תרצח". לא-תרצח זה איסור הנוגע גם לחיי גוי. "שופך דם האדם באדם דמו ישפך, כי בצלם אלוקים עשה את האדם" (3). אין לך שום היתר לשפוך דם של ערבי, גם אם לפי דעתך זה מקדם אינטרסים של עם ישראל, או אינטרסים ביטחוניים, משום שאינך מופקד על הביטחון של עם ישראל כרגע. איש לא מינה אותך לשפוט ולהכריע. אין לך כל סמכות לצאת למלחמה על דעתך. מובן שאם הוא "רודף", כלומר שכרגע הוא רודף אחרי יהודי להרגו, בוודאי חייבים להציל את הנרדף, ואם צריך, גם על-ידי הריגת הרודף. וגם על-פי חוקי מדינת ישראל מותר להרוג רודף לצורך הגנה עצמית, וגם הגנה על הזולת. אבל אין היתר להרוג בתור הרתעה או מנע - כשאינו זה על-פי דיני מלחמה.

הסמכות לצאת למלחמה מסורה בידי מלך או בידי המלכות, ובהמשך נעסוק בהגדרות ההלכתיות הנוגעות להם. הסמכות הזאת מעניקה את הלגיטימציה, מצד אחד לסכן נפש של אדם מישראל, ומצד אחר לשפוך דם, ואף זה אינו פשוט. הבעיה במלחמה היא של פיקוח נפש, ולא פשוטה ממנה השאלה - מי נותן לך היתר להרוג. במצוות מלחמה קיים היתר כזה, ולא באופן פרטי, כאמור. יש לברר וללמוד אותו, ועוד נעסוק בו בסוגיית המלחמה.

ואולם בעניין המחלת, קיימת גם שאלה אחרת שבה אני רוצה לעסוק. ברגע שמתארגנת קבוצת אנשים המחליטה כי מדיניות ממשלת ישראל אינה מקובלת עליה, ובאופן פרטי מחליטה היא על מדיניות אחרת, ולו גם מדיניות ביטחונית, כמו הקמת מליציה במקום שאין הצבא מגן על היהודים, וכן היא מחליטה שלמען ביטחון רב יותר בשטחים היא תפגע בראשי ערים או באנשים מסוכנים אחרים; ברגע שבו קבוצת אנשים מנהלת מדיניות ביטחונית עצמאית ומרגישה שאין היא כפופה להסכמה ציבורית של הממשלה, כי היא יותר חכמה מהממשלה, כי היא מבינה דברים, כי הממשלה הזאת לא בסדר - או-אז אין מדינה! צריך להיות ברור שייתכן כי ממשלה זו או אחרת, עשתה טעות גורלית שעלתה בחיי אדם. הסוגיות הביטחוניות שממשלות ישראל מתמודדות אתן כבר חמישים שנה הן אמנם סוגיות קשות מאוד, שתמיד נוגעות בחיי אדם. תמיד אפשר יהיה לטעון ולומר שהממשלה שגתה כשהחליטה לא לפעול, ולכן הצליחו המחבלים לפגוע יותר. או שיטענו להפך, שפעולת התגמול היתה מיותרת, והחיילים נהרגו לשווא. אבל, למרות זאת, לא ייתכן שיקום גוף כלשהו, מן הימין או מן השמאל, דתי או חילוני, ויחליט שכיוון שמדיניות הממשלה אינה מקובלת עליו, הוא יקדם את האינטרסים הצודקים של עם ישראל, לפי דעתו, באופן אחר, מאחורי הגב. ואפילו כוונתו טובה ויש לו הרבה אומץ לב ומסירות נפש ואהבת ישראל - זה לא נוגע לעניין. הוא פשוט מפרק את המדינה!

דוגמה טובה לעניין הזה: האב והאם חלוקים על לימודי התורה של ילדם. האם אינה מסכימה שילמד מעבר למה שהוא לומד בבית-הספר בשום פנים. האב רוצה שילמד כמה שיותר, ובצדק, חשוב ללמוד תורה. הוא

רוצה לגדל תלמיד חכם, אך אינו מצליח לשכנע את אשתו, ואין לו עוד כוח להתווכח אתה. מה הוא עושה? אומר לבן שיספר לאמו שהוא יוצא ל"בני-עקיבא", ובדרכו, ייכנס שעה למלמד פרטי וילמד תורה. זוהי טובת הבן, אמא אינה מבינה כמה חשובה התורה, אז עושים את זה בלי ידיעתה. והוא חושב שזה רעיון מצוי, שהוא עשה מעשה נהדר. ובכן, חביבי, יכול להיות ש"הרווחת" קצת יותר תורה למען הבן שלך, אבל אין לך יותר משפחה, חיסלת אותה במו ידך, וגרוע מזה, חיסלת גם את המשפחה של בנך, כי אוי לו לבן שמתחנך לרמות את אמא! יש להבין - לא ייתכן לעשות מעשים מאחורי הגב, זה בלתי אפשרי!

ההתנחלויות - על בסיס הסכמה

דוגמא שונה לחלוטין, לפי דעתי, היא סוגיית ההתנחלויות של "גוש אמונים", שיש אנשים אשר נתלים בה על מנת להצדיק את עצמם. יש הטוענים שהממשלה הוכרחה לבנות יישובים, שגוש אמונים הקים יישובים רבים על אף סירובה של הממשלה. ועובדה, אף-על-פי כן לא התפרקה הממשלה. מי שאומר זאת, מנצל את חוסר המידע של השומעים. כמי שהיה בכל תקופת ההתנחלויות במרכז-הרב אני יכול לספר את העובדות. למעשה, אני אישית הייתי שותף להתנחלות הראשונה, שאגב, לא היתה כלל התנחלות של "גוש אמונים", כי אם התנחלות שהקים "ועד יישובי הגולן" בקוניטרה. בעיצומם של ימי המשא ומתן עם הסורים בשאלה היכן יעבור קו הגבול בגולן, הגיעה קבוצה של קיבוצניקים מהגולן ומהגליל העליון, וביחד עם מתנדבים מירושלים הקימו את התנחלות קשת (קוניטרה שלנו תמיד), שלאחר תקופה הפכה למושב קשת במרכז רמת הגולן. היתה לי הזכות להיות שותף בתהליך הקמת המושב, ולהתגרר בו כשנתיים וחצי.

חצי שנה לאחר מכן היתה ההתנחלות הראשונה בסבסטיה. ליווייתי את כל התקופה הזאת לאורכה, והכרתי מקרוב את הלכי הרוח ששלטו אז, ואני אומר באחריות מלאה: מצב הדברים היה שונה. הגישה היתה שהממשלה דאז איננה מייצגת את דעת העם, מפני שהליכוד היה בעד ההתיישבות ביהודה ושומרון, וכן חלקים נרחבים בתוך מפלגת העבודה של אז, כך שממשלת רבין-פרס דאז, עם המדיניות שלה נגד התיישבות, לא ביטאה את רצון רוב חברי הכנסת ואת רוב העם. לכן, המטרה היתה לעורר את העם בדרך של הפגנות, לדרוש מהממשלה להיכנע לרצון העם, בשם העם. בכל ישיבה וישיבה שנעשתה בביתו של הרב צבי יהודה לפני כל הקמת התנחלות, השאלה הבסיסית שהוא שאל היתה: **האם רוב העם אתנו?** גוש אמונים ערך אז צעדות המוניות ביהודה ושומרון והשתתפו בהן רבבות צועדים מכל חלקי הקשת הפוליטית והחברתית בעם ישראל. והמטרה היתה להוכיח לממשלה שרצון העם הוא להתיישב ביהודה ושומרון.

דבר שני, ההתנחלויות הללו הוקמו לאור היום. לא הוקמו התנחלויות מאחורי הגב. הממשלה ידעה על כל התנחלות והיה עליה רק להחליט אם לפנות את המתנחלים או לא. ההתלבטות האמיתית לא היתה בשאלה המבצעית כי אם בשאלה הפוליטית - האם ייתן העם גיבוי לפינוי או להפך, ההתנחלות היא ביטוי של המונים והליכה נגדם תגרור הפסד של השלטון. ההתנחלות היתה צורה של הפגנה והממשלה היתה צריכה להחליט מה יחסה להפגנה. כאשר מחתרת פוגעת בראשי ערים - זהו דבר בלתי הפיך, אך כאשר עולים אלף מפגינים על גבעה ודורשים להקים שם ישוב - זוהי הפגנה, אולי הפגנה לא חוקית במובן זה שלא קיבלה אישור של המשטרה, אך אף-על-פי-כן אין כאן יותר מאשר הפגנה, ועל הממשלה היה להחליט אם להיענות למפגינים ולתת להם את מבוקשם או לטרוף ולפזר את ההפגנה. מאבק כזה עדיין אינו מהרס את השותפות, אינו מהרס את הסמכות השלטונית.

שאלה: אבל היו מחסומים של הצבא, והמתנחלים היו מגיעים בלילה, עוקפים את המחסומים ועולים על הגבעה.

תשובה: אכן, היו כמה דברים שנעשו כהליכה על חבל דק מאוד. נדמה לי שבאווירת אי האמון שיש היום, יתכן שאי אפשר לחזור על דברים כאלו, אבל צריך לזכור היטב כי גם בהפגנות של פועלי "אתא" ופועלי נמל אשדוד היו כל מיני "טריקים", שנעלו את השערים ופה ושם עשו מעשים "בלתי חוקיים". אין לזה לגיטימציה חוקית, אי אפשר לומר שזה בסדר, אבל כל זמן שהדברים נעשים לאור היום ובמצב שהם הפיכים ותלויים רק בהסכמת הממשלה או המשטרה, וכל זמן שאין אלימות - אין פה עדיין הריסה של הסמכות השלטונית.

כמובן, כל נושא ההפגנות הוא נושא מסובך. האם שביתה פראית של רופאים או של מורים היא יותר מוסרית, כשיש בשביתות אלו פגיעה בלתי הפיכה לפעמים בחולים או בתלמידים? האם שביתה שגורמת נזקים של מליוני דולרים למדינה או להון הפרטי - האם היא יותר מוסרית? כמובן, כל שביתה מבטאת מצב לא בריא, של מתח גדול של חלקי האוכלוסייה, של ביקורת קשה נגד מדיניות הממשלה - והרבה פעמים יש בה גם אלמנטים של פגיעה בסדר הציבורי הרגיל. אך, כל זמן שזה בגלוי וללא אלימות - זה

אינו הורס את האפשרות להמשיך ולתפקד ביחד, מתוך שותפות. מחתרת, זו הריסת השותפות. אלימות, זו הריסת השותפות. כפייה חד צדדית, זו הריסת השותפות. צריך לזכור, עקרונית, בהתנחלויות לא היתה אלימות ולא הופעל כוח. היו ויכוחים אדירים במזכירות גוש אמונים על הסוגיה כיצד מתפנים. היו שגרסו: אנחנו שם כדי להפגין, וברגע שמגיע המח"ט ואומר: קיבלתי הוראה לפנות אתכם, אני מבקש שתתפנו! אנחנו מתפנים. היו שנקטו גישה שונה: "שק-קמח". כלומר, אני לא מתפנה, אבל אם החיילים מפנים אותי אני מתנגד. הגישה הקיצונית ביותר היתה גישת ה"דג-מלוח", כלומר, כשהחייל מפנה אותי, זכותי להביע את מחאתי בכך שאני מפרפר בידיו. אם אני קצת יותר זריז ממנו, אז אני קופץ החוצה, מתחמק מידי כמו שדג בורח, ורץ בחזרה אל החבר'ה. זאת נחשבה שיטה קיצונית, אבל לא היתה כל אלימות.

הרב צבי יהודה עצמו השתתף באחת מההתנחלויות האלה. והוא נהג על-פי הדרך הראשונה. האלוף יונה אפרת, שהיה אז אלוף פיקוד מרכז, ניגש אל הרב ואמר: הרב, אני מבקש שתבוא אתי למשאית, יש לי צו לפנות אתכם. הרב צבי יהודה נתן לו יד, והלך אתו עד המשאית. תאמרו שהרב צבי יהודה בגילו לא יכול לעשות "דג מפרפר", אבל למעשה, רוב המפגינים ריחמו על החיילים ואמרו: מה הם אשמים שאנחנו נפרפר להם בידיים, הם ממילא סובלים מכך שהם צריכים לפנות אותנו, "שק קמח" זה הגג. זאת איננה כפייה. כשאתה בא להתנחל לאור היום, הממשלה יכולה להוציא צו, המח"ט מגיע והחיילים, פשוט, מפנים אותך החוצה. אין זו כפייה, זוהי הפגנה! ובאמת מי שהיה צריך לפנות את המפגינים זו המשטרה ולא הצבא, אלא שבאותה תקופה לא היתה כלל משטרה במרחב יהודה ושומרון אלא כל האזור הוגדר כאזור צבאי.

וצריך לדעת - בהתנחלות הגדולה בסבסטיה, בפעם השלישית, התקפלה ממשלת רבין דאז והרשתה להקים התנחלות במחנה צבאי שנקרא אז "מחנה קדום", היום "קדומים". זאת היתה הפעם הראשונה שהתירו להקים התיישבות כלשהי בשומרון. הסיבה לאישור הממשלה לא נבעה מכך שלא היה לה כוח לפנות את האנשים שהיו שם, אלא מפני שישבה שם שורה ארוכה של חברי כנסת מקיר לקיר, מהליכוד ומהעבודה גם יחד וכן ניתן גיבוי ציבורי גדול. הממשלה הרגישה שהעם באמת רוצה את זה. ואכן - שנה לאחר מכן הממשלה הזאת נפלה.

כל פעולות ההתנחלות של "גוש אמונים", שהתנהלו בסך-הכל בתקופה קצרה מאוד בת שנתיים, מ-74' עד 76', הביאו אפוא בסופו של דבר לכך שב-76' נפלה ממשלת רבין-פרס, ונבחר הליכוד. מדוע? מפני שבגין אמר לפני הבחירות: יהיו עוד הרבה "אלוני מורה"! הוא אמנם לא קיים זאת כפי שחשבו כולם, אבל על בסיס זה הוא הלך לבחירות, וניצח. כלומר, התברר באופן מאוד בדוק, שאכן ההתנחלויות ביטאו את רצון העם, ורצון זה, צבר כוח ותאוצה על-ידי מעשה ההתנחלות, עד שהביא בסופו של דבר בדרך חוקית להחלפת השלטון. לזה קוראים ויכוח דמוקרטי לגיטימי, באופן גלוי לאור יום. ייתכן שהיו גם שם חריגות וחריקות, היו גם אנשים שלא הבינו את הרוח ולא התנהגו כראוי, וצריך היה כמובן לתקן חריגות אלו. אך המגמה לא היתה לכפות על הממשלה, אלא להעלות את העניין לדיון ציבורי שיגרום לממשלה להבין שאינה יכולה ללכת נגד רצון העם. מעשים כאלה מתרחשים בכל חברה דמוקרטית.

לעומת זאת, אחרי שבגין עלה לשלטון, והתחיל במשא ומתן עם המצרים, נזעקו אנשי "גוש אמונים". הם אף באו אליו בטענות שהוא לא בנה ביהודה ושומרון בקצב ובהיקף שהבטיח, ואז, השתתפו באחד ממבצעי ההתנחלויות הגדולים ביותר בחווארה. הגיעו לשם בלילה אחד כשלושת-אלפים איש, ובגין נתן הוראה לפנות. נציגי המתנחלים אמרו: לא מתפנים! נראה כיצד אתה מפנה שלושת-אלפים איש בכוח!

כשצריך, גם מתפנים

מישהו רץ אז לרב צבי יהודה. כעבור שעה קרא קצין בכיר ברמקולים גדולים: ראש ישיבת מרכז הרב, הרב צבי-יהודה, מבקש מכולם להתפנות! היו שם תלמידים רבים של הרב צבי יהודה. כולם קמו והתפנו. נשאלו אמנם עוד מאה-מאתיים איש על הגבעה, וכבר לא היתה בעיה לפנותם. אלפי אנשים התפנו מרצון! ומשם, מהשטח, באו הישר לביתו של הרב צבי יהודה. מה קרה? שאלו אותו, הרי אנחנו עושים את זה כבר במשך שנתיים. ענה להם: רבותי, זה לא אותו דבר, עכשיו העם לא אתנו! האם נכריח את הממשלה? עתה, המערך בוודאי לא אתנו וממשלת הליכוד אינה מסכימה, הפכנו להיות קבוצה שולית, לא נלך בכוח נגד רוב העם. נגמרו ההפגנות, הדרך הזאת באה אל קצה. זהו הזמן לצאת אל העם, ולהסביר.

היתה ישיבה סוערת וחריפה אצל הרב צבי-יהודה. באו עשרות מנהיגי ציבור ורבנים מהשטח, שלא הבינו את עצם העניין. כאן נעוץ חוסר ההבנה של אנשים מסוימים, ביחס לנושא ההתנחלויות. כל ההתנחלויות

של גוש אמונים בזמנו, כשהרב צבי יהודה הדריך אותן לפני עליית הליכוד, היו התנחלויות שיושבו לאור היום בדרך שהפגינה את רצון העם. הממשלה צריכה לבוא תמיד בשם העם, ואינה יכולה ללכת נגד רצונו, ובאמת, בסופו של דבר גרם רצון העם למהפך פוליטי, שבו העם הצביע בקלפי נגד מדיניות רבין ופרס. כל ההתנחלויות היו חלק מהדרך הדמוקרטית של המאבק, של הפגנה ושל צבירת כוח פוליטי. היו לצערנו שתפסו את הדברים בצורה לא נכונה והשתמשו בדוגמא של ההתנחלויות כהוכחה לכך שמותר ללכת נגד הממשלה ולכפות עליה לעשות דברים נגד רצונה. אין זה נכון. מעולם לא היתה זו הכוונה. לא היתה כפייה, היתה הפגנה. חשוב להזכיר ולדעת שאין אף התנחלות שקמה בכפייה בניגוד לדעת ממשלה כלשהי. כל היישובים ביהודה ושומרון קמו באישור ממשלות ישראל ועל דעתן. היו הצעות של "גוש אמונים". מדי יום-העצמאות היו עושים צעדה, ומשנה לשנה הלכו הצעות האלה והתעצמו ביהודה ושומרון - להגיד שהעם רוצה את יהודה ושומרון. זו היתה פעולה חינוכית שמטרתה לרום את רוח העם ללכת בדרך הזאת, וזה לגיטימי. זכותנו לעורר את עם ישראל ללכת בדרך שאנחנו מאמינים בה. בסופו של דבר הוא הצביע בקלפי, והחליף את השלטון למשך 16 שנים.

גיבוי של העם

כאשר עלה הליכוד לשלטון, התברר שבגין מוביל שינוי תפיסתי בליכוד, ו"גוש אמונים" מצא עצמו במיעוט. בו ברגע הפסיק הרב צבי יהודה את הדרך הזאת להקמת ההתנחלויות ולא נתן לה גיבוי. מי שהמשיכו לאחר מכן ללכת בדרך זו, עשו זאת על דעתם הפרטית, מתוך חוסר הבנתם את אי-הסכמתו של הרב צבי יהודה. והרב צבי יהודה היה חוזר מאז ואומר - צריך ללכת אל העם, צריך לעסוק בהסברה, בחינוך.

כמובן, מאוחר יותר קמו יישובים רבים ביהודה ושומרון באישור הממשלה, אבל זה סיפור אחר. אגב, זהו זיוף תקשורתי שיש להפריכו - כמעט כל היישובים ביש"ע הוקמו על-ידי שלטון הליכוד ועל-פי החלטת ממשלה מסודרת, ללא קשר עם התנחלויות "גוש אמונים" בתקופת רבין-פרס! השותפות שלנו במדינת ישראל היא לגמרי לא פשוטה בתחומים רבים מאוד, ולפעמים היא נוגעת בסוגיות שהן בנפשנו. אבל כאמור, כל עוד אנו מחליטים שהולכים ביחד, שאנו שותפים שווים זכויות ושווי חובות במדינת ישראל - ניאבק על דרכנו רק בשיטות המוסכמות. השיטות המוסכמות הן לענייננו - הדרך הדמוקרטית להבעת מחאה, הכוללת גם הפגנות. אפשר כמובן להתווכח על פרטים כמו, האם מותר או אסור להבעיר צמיגים, האם רק לפועלי אתא מותר להבעיר צמיגים או גם למתנחלים? על כל פנים זהו עיסוק בפרטים. מה מותר בדרך דמוקרטית ומה אסור, מה נקרא "לעבור על החוק", האם מותר או אסור לחסום צמתים - אלו שאלות שבאופן ענייני צריך לדון בהן. פעמים רבות תלוי הדבר באווירה הציבורית, במצב הציבורי, בדרך שמתבצעים הדברים וכו'. ואולם כל אלו אינם פוגעים בעיקרון שאנו מדברים בו עכשיו.

העיקרון הוא שהויכוח חייב להיות גלוי, לאור היום, ושההכרעה בסופו של דבר תישאר בידי הממשלה הריבונית. היא יכולה להגיד: שמעתי אותך, הבנתי אותך, עוף לי מהעיניים! זכותה לומר כך. אז הלב יכול להישבר, אנחנו נשכ, נצום ונתפלל, אבל אנחנו לא נכפה בכוח, ולא נעשה דברים מאחורי הגב! **שאלה:** בקדנציה האחרונה של רבין ופרס, חזרו ואמרו שרוב העם מתנגד להם מכיוון שרביין ופרס נבחרו בצורה שבה קולות רבים אבדו. חישבו וראו, שרוב קולות הבוחרים תמכו במפלגות ימין. יותר מזה, יש הסכמה ענקית בעניין הגולן. אם כן, אם עכשיו ירצו למסור את הגולן, האם מותר לעלות, לשכב על הרצפה ולהתנגד, מפני שרוב העם החליט שאינו רוצה לזוז משם?

תשובה: אכן השאלה מעלה טענה צודקת נגד ממשלה המשתמשת בכוחה החוקי באופן לא מוסרי ולא דמוקרטי, ונעסוק בזה בהמשך. אי אפשר כמובן להצדיק ממשלה שפועלת באופן כזה, אבל לפי עניות דעתי עדיין אין זה מצדיק כפיה. ראשית מפני שיש כאן מצב שאינו מוגדר, הרי כל קבוצה תוכל לומר אני מייצגת את רוב העם, רוב העם אתי, ותצא למלחמה נגד הממשלה. החוק או אם תרצו - הסכם השותפות שלנו, קבע ששאלת הרוב תוכרע בקלפי ונבחר הציבור בכנסת הם אלו שיתנו לו ביטוי, ברגע שחורגים מהגדרה זו - אין לדבר שיעור. ושנית, תהיה זו טעות להעביר את העימות הציבורי ממסדרונות הכנסת אל הרחוב. כך אי אפשר לנהל מדינה. כל פעם שהעם יחשוב שמדיניות הממשלה אינה מוצאת חן בעיניו הוא יקום למרוד בה וילחם נגדה. עם כל הקושי שבדבר, צריך להמשיך לדבוק בערוץ הפוליטי שהוא הזירה, אשר בה מתבררים ומוכרעים עמדות הציבור. הרחוב רשאי ואף חייב לסייע למאבק הפוליטי על-ידי הבעת עמדה, כמו שהסברנו לעיל, בהפגנה ובמחאה, או על-ידי השפעה תרבותית - שירים, ספרים, עצרות, כינוסים, חוגים, במות רעיוניות וכד'. אך אין הציבור יכול לקחת לידיו את ההכרעה ולפעול בדרך כוחנית.

צריך לחזור ולומר: גם מי שסבור שרוב העם אתו, אין זה מתיר לו להתנהג באלימות, שהרי הגדרת השותפות אומרת שהחוק הוא בידי הכנסת והממשלה. כל זמן שלא שינית את החוק, עליך לנהוג לפי החוק הזה. אם אתה רוצה להביא לשינוי החוק, זה לגיטימי, אך ברור שנקיטה בשיטות השונות כדי לעורר תסיסה ציבורית שתגרום לממשלה לשנות את מדיניותה - היא דבר מורכב ועדין שדורש אחריות וזהירות, וראיה כוללת והגדרה ברורה של גבולות.

תקשורת עוינת

יש להוסיף, שמעבר לגישה העקרונית השוללת כפייה ואלימות מכל סוג שהוא, מזיק הדבר למטרה שאותה רוצים להשיג, כיוון שעל ידי כך גורמים להרחקת לב העם מהאידיאלים אשר בשמם מדברים, ונותנים ביד אנשי התקשורת כל מה שיאפשר להם לצייר את אנשי הימין כפנאטים קיצוניים לא אחראיים וכיו"ב.

שאלה: האינך חושב שהתדמית הפנאטית הקיצונית אינה אלא תוצאה של עיוות תקשורתי? התקשורת באופן אובססיבי עוינת את הימין, את ההתנחלויות ותושביהן, ובעצם אין זה משנה איך הם יתנהגו - הם תמיד יוצגו באופן מעוות, קיצוני ופנאטי.

תשובה: אכן, איני יכול להכחיש את העובדות. העובדה הגלויה היא שבמדינת ישראל אין היום "תקשורת אובייקטיבית". לצערנו, גם אי אפשר לסמוך על היושר וההגינות אצל חלק גדול מהאנשים העוסקים בתקשורת, וזה כשלעצמו אתגר חשוב לצאת ולהתמודד עם ההפקרות שיש היום בתחום זה. כמובן, אי אפשר להתעלם מהנתון הגלוי שהוא האוריינטציה הפוליטית של רוב אנשי התקשורת. כל אלו הן עובדות גלויות.

אבל עדיין יש מקום לשאול את עצמנו - האמנם התקשורת היא כל-יכולה? האמנם היה אפשר לתאר בצורה כל כך פנאטית וקיצונית אנשים שהם באמת בעלי גישה ממלכתית שקולה ואחראית? אין לי תשובה ברורה לעניין. אבל נדמה לי שאנו לפעמים קצת מזלזלים באינטליגנציה של הציבור ומייחסים כוח מאגי, כמעט בלתי מוגבל, לתקשורת. נדמה לי שאילו באמת תנועות הימין הפוליטי היו נוקטות גישה שקולה ואחראית באופן עקבי, ורק שוליים מבוטלים היו נוהגים בקיצוניות, היה הציבור יודע זאת ומכבד יותר את עמדותיהם, גם כשאנו מסכים להם. אבל איני יכול כמובן להוכיח זאת, מפני שתמיד אפשר לומר, שלעולם בכל חברה יהיה מיעוט קטן שהוא קיצוני ולא אחראי וזה דבר בלתי נמנע. זה יאפשר תמיד לתקשורת לצייר את הפרופיל של כולם על-פי התדמית של המיעוט יוצא הדופן. לצערי הרב, אנו אמנם רואים שפלות ורשעות כל כך גלויים במערכות התקשורת, עד שיכולה להתגנב ללב ההרגשה, שבעצם לא חשוב בכלל מה התרחש בפועל - החץ ייתקע במקום המיועד, ואת העיגול יציירו אחר-כך, אם נרצה או לא. ועם כל זה ודווקא אחרי שהזכרתי טיעונים אלו, אומר:

בשנים שקדמו לרצח רבין, לפני הסכמי אוסלו ואחריהם, היו בתוך תנועות הימין גם פעולות ומעשים שנבעו מתוך אי הבנת היסודות הללו שאותם אני מברר כעת בשיעורים שלפנינו. ולא רק בשוליים הקיצוניים של החברה... וזו הסיבה שיש צורך בלימוד, בדיבור ובכתיבה, ובהפצה של רעיונות אלו.

חזית ההתיישבות ביש"ע

וצריך שוב להוסיף:

ציבור המתיישבים ביש"ע עומד במשך שנים רבות במערכה קשה ובמבחנים קשים, ששום ציבור אחר בארץ לא עמד בהם. מלחמה להם מפנים ומאחור.

גם אנשי קיבוץ דפנה ועין גב, מושב אביבים ואנשי קרית שמונה עמדו בעבר במבחנים קשים, בילו לילות שלמים במקלטים, וליוו רבים מיקיריהם, הורים וילדים, למנוחת עולמים, בגלל רשעת אויבנו שמבחוץ. אבל, הם תמיד ידעו שכל העם עומד מאחוריהם, הם תמיד ידעו שצה"ל עושה כל שביכולתו, כל שביכולת מדינת ישראל כדי להגן עליהם, וגם אחרי כל זה הם נתבעים לשלם מחיר כבד מפני שהם בחרו ללכת ולהיות חוד החנית של ההתיישבות במדינת ישראל ולהיאבק כלוחמים מן השורה. הם היו מוכנים לכך וגאים בכך.

גם תושבי יש"ע בחרו לגור שם מרצונם החופשי, גם הם בסופו של תהליך חוקי ודמוקרטי עשו זאת על-פי החלטת ממשלת ישראל ובמימונה.

אבל כבר שנים רבות שהם נאלצים מצד אחד לחיות בתנאים קשים של מלחמה מתמשכת שמנהלים נגדנו אויבנו מבחוץ - באבנים, בירי ובמטענים, ומשלמים מחיר כבד מאוד, יום יום שעה שעה, ומנהלים חי שיגרה יומיומיים בתנאים ביטחוניים קשים, מצד שני, באותו זמן הם חוטפים אבני בליסטרות מאחיהם מבית, העוסקים כל הזמן בהשמצה, בדה-לגיטימציה ובמאמצים בלתי פוסקים להחלישם ולחזק את אויבנו

מבחוץ. זהו מבחן קשה מאוד.

יש משהו קפקאי במצב המתמשך ביש"ע.

מחד - כל ממשלות ישראל מהליכוד ומהעבודה, ממשיכות לאשר את ההתיישבות ביש"ע, ממשיכות לממן ו"לקחת אחריות" על גורלן, אף ממשלה לא החליטה להפסיק קיומה של התיישבות זו. ומאידך - חלקים גדולים בציבור, בעיתונות, בכלי התקשורת האלקטרוניים, ולפעמים, עד כמה שהדבר נשמע אבסורדי, אפילו שרים בממשלה (הממשיכה לאשר את צורך קיומם, על כל פנים, לעת עתה), משתלחים ללא רסן במתיישבים ובהתיישבות ויוצרים תהליך של דה-לגיטימציה להתיישבות זו. וכך, במקום שיעריכו אותם, יודו להם ויעודדו אותם, פוגעים בהם וטוענים שהם מקור הבעיות של מדינת ישראל. כמוכך, אם היתה פה רק שאלה פסיכולוגית של דימוי עצמי, היתה הפרשה מדאיגה פחות, אבל אין ספק שהדבר גם **מהמיר בפועל את מצב ביטחונם**. יתרה מזאת, האויב מתחזק כאשר הוא מזהה את השמאל הישראלי משתף עמו פעולה, הוא מבין שיש הבדל בין דם לדם, ומותר לרצוח מתנחלים. זה אינו נתפס כל כך בחומרה על-ידי חלק מהציבור הישראלי, המבין ללבם של המתנחלים ורואה במאבקם מאבק לגיטימי נגד המתנחלים ש"גוזלים את אדמותיהם" (ובה בעת כמוכך, גם ממשלת השמאל מאשרת קיומה של התיישבות זו). מצב זה עלול להחליש את הצבא שכן, כפי שכל בר-דעת מבין, מפקד שצריך לקבל החלטות מבצעיות קשות בשטח, אינו מסוגל לקבל אותו סוג החלטות ביחס למשימה שהוא מזדהה עמה ומבין את חשיבותה, ובין משימה שאינו מזדהה עמה וחושב שהיא מיותרת.

על רקע זה, אין פלא שצומח תסכול ותחושות קשות של אנשים החשים שמפקירים אותם, שאין מייחסים חשיבות לאבטחת בטחונם כמו שייחסו חשיבות לאבטחת בטחונם של אנשי עין גב, דפנה וקרית שמונה. וככל שהאזור הוא יותר מסוכן, עם בעיות בטחוניות יותר חמורות, ואנשים מסתכנים מידי יום וסופגים פגיעות ואירועים קשים - כן רמת התסכול והזעם הולכת וגוברת. אפשר להבין זאת, אי אפשר להסכים לזאת.

אכן, חזית ההתיישבות ביש"ע היא החזית הקשה ביותר שהייתה בהתיישבות, מאז קום המדינה. יש בה גם קושי בטחוני מבצעי אובייקטיבי הנובע מהעירוב עם אוכלוסייה ערבית, וגם קושי חברתי הנובע מהעובדה שהחברה בישראל חצויה בעמדותיה ביחס להתיישבות זו. השמאל הישראלי צריך לעשות עם עצמו חשבון נפש נוקב הנוגע להתנהגותו בפרשה זו. אני משוכנע שהעתידי עוד יברר את האמת ויהיו רבים שיצטרפו לעמוד מולה מבוישים ונכלמים ממעשיהם. אך זה אינו פוטר אותנו מהחובה לשמור על קור רוח, סבלנות ובעיקר אמונה בשם-יתברך הגואל את עמו למרות, ודרך, כל הייסורים והקשיים, ולתת אמון בעם הזה ובמדינה הזאת שדרכם ועל-ידם מתגלה פלאיות ההשגחה האלוקית בדורנו לגאולת עמו ונחלתו. העם הזה הוא שנקבץ לכאן ובנה את המדינה המופלאה הזאת - מדינת ישראל. המדינה הזאת היא שהצמיחה כאן במשך חמישים שנה, בניין רב כמות ורב איכות של חידוש החיים הלאומיים של העם הזה. יש הרבה בעיות, יש עדיין הרבה חולשות ומחלות, אבל אי אפשר שלא לראות ולהודות על פלאי הפלאים של נס קיומנו והתפתחותנו בחמישים שנה האחרונות, וכל זה על-ידי העם הזה והמדינה הזאת. אסור לשכוח שגם את יהודה, שומרון וחבל עזה כבש צה"ל והוא זה שמחזיק ושומר עליהם. כל ההתפתחות האדירה של ההתיישבות ביש"ע היא בוודאי במידה רבה בזכות היוזמה והנכונות החלוצית של מתיישבי יש"ע, אבל בסופו של דבר - הכוח, העוצמה הכלכלית והביטחונית של המדינה היא שאפשרה התיישבות זו. ולכן, לא ניבהל מהקשיים ולא ניבהל גם מהחצים הנורים בנו מבית, אלא נעסוק בחזון האמון בעם, במדינה ובצבא. נחזק את תחושת השותפות, נחזק את תחושת האחריות, נחזק את תחושת השליחות, ונאמין בכוחם של הכוחות החיוביים הרבים המצויים בכל מקום, בין הדתיים ובין החילוניים, בין אנשי הימין ובין אנשי השמאל, ונמשיך יחד לבנות את הפלא הזה של "שיבת ציון"! אומר בפה מלא - מי הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו. אין חובה לגור ביש"ע. זוהי זכות. זוהי זכות השמורה כעת לאוונגרד של אנשים המוכנים להיות מגויסים ל"יחידה מובחרת" שעובדת בתנאים קשים. וחלק מהתנאים הקשים זה לעמוד בלחץ של מלחמה מפנים ומאחור.

אין לי ספק שעוד יבוא היום, ובע"ה אין הוא רחוק כל-כך, שיש"ע תהיה פתוחה להתיישבות של כל יהודי ויהודי שירצה לגור בה. יבוא יום ויבואו ליש"ע רבבות ומאות אלפי יהודים, כדי לחפש איכות חיים על גב ההר, כדי לחיות במקום נעים וממוזג בלב-ליבה של ארץ ישראל, בנוף מקסים, בחברה נעימה. עוד יבוא היום ויבואו יהודים לגור ביש"ע, מפני ששם ודווקא שם, כמעט על כל גבעה וכל הר יש זיכרון מתוך העבר הגדול של העם הזה. יבוא יום ויבואו יהודים לגור ביש"ע מפני שכבר אי אפשר להצטופף ולגור בשפלה.

אבל בינתיים יש"ע היא מקום לגיבורים. גיבורים בגוף ובנפש, אנשי אמונה שיודעים שבזכות נחישותם ודבקותם ואהבתם את הארץ הזאת - היא תיבנה ותתיישב. ולשם כך מוכנים הם גם לעמוד בקשיים

המיוחדים של דור זה. באורך רוח ובסבלנות להבליג על החולשות מבית, ובדרכי נועם ובחוכמה, בעקשנות ובסבלנות אט אט לשכנע את כל עם ישראל, שהמאבק על יש"ע הוא בעצם המאבק על כל ארץ ישראל, הוא בעצם המאבק על מדינה יהודית בכלל, והוא בעצם בירור של עצם הזכות המוסרית ההיסטורית שלנו להקים לנו מחדש את ביתנו הלאומי בנחלת אבותינו.

הכרעות גורליות

שאלה: האם מבחינה מוסרית רשאית הממשלה לבצע פעולות קיצוניות, כשאין לה גיבוי של רוב העם?
תשובה: זו ללא ספק בעיה אמיתית שאין לה כרגע מענה בחוק. ממשלה שיש לה רוב דחוק אשר עושה צעדים קיצוניים, ולא בטוח שהיא מקבלת את הסכמת העם, עושה לפי דעתי מעשה בלתי מוסרי. אני חושב שממשלת רבין-פרס האחרונה פעלה באופן דמוקרטי. מבחינה טכנית, היה לה רוב בכנסת. אבל היא פעלה באופן לא אחראי מבחינה מוסרית, משני היבטים. ההיבט הראשון, המהלך שעשתה עמד בניגוד להבטחות שלה שלפני הבחירות, וכמו-כן היא פעלה בניגוד לדעת חלק מבוחריה. זו בעיה פוליטית. מפלגה שבאה עם מצע מסוים, הזוכה ברוב קולות ואחר-כך עושה דברים אחרים, אינה רשאית לומר שהיא באה בשם העם. בלי להיכנס כרגע לדיון פוליטי, נדמה לי שהמשא ומתן על הגולן, המשא ומתן עם אש"ף וההסכמה להכניס את ירושלים לדיון, היו מעשים שעמדו בניגוד למצע הבחירות, ומצב זה ללא ספק מעורר בעיה מוסרית קשה.

ההיבט השני הוא, שממשלת רבין-פרס הכריעה בשאלות לאומיות גורליות, כמו עתיד יהודה ושומרון, בסיוען של מפלגות לא ציוניות, ובסיוע הערבים שעמדתם מאוד ברורה ונחרצת, ואינה מקובלת על כלל החברה היהודית בישראל. לא במקרה מעולם לא העבירו ממשלות ישראל שום חוק רציני וחשוב בתמיכת הערבים. הממשלה הזאת היתה הראשונה שעשתה זאת. בחינה מוסרית זו אפשר לראותה כאחת הסיבות המרכזיות שבגללה הפסידה הממשלה את השלטון.

נוסף על כך, אנשים רבים מאוד בחברה הישראלית, כולל אנשי שמאל, מסכימים שבשאלות קרדינליות אין להכריע על חודו של קול. הסכם אוסלו – שעבר על חודו של קול, של גונן שגב, שקיבל את חברותו בכנסת כאיש צומת – הוא עזיבה של הדרך הדמוקרטית מבחינה מוסרית. לפני חתימת הסכם אוסלו היו צריכים ללכת למשאל-עם או לומר לבוחר: זה המקסימום שהצלחנו להגיע אליו, לצערנו, אי-אפשר להשיג שלום אחר, לכן אנו הולכים פעם נוספת לבחירות כדי לקבל את אישור הבוחר לחתום על הסכם זה. דומני שמהלך כזה היה יוצר אווירה ציבורית אחרת לגמרי במדינה. אגב, לא מעט אנשים במפלגת העבודה סבורים שנפילתם בבחירות לא היתה בגלל עצם ההסכם אלא בגלל האופן שבו הושג והתנהל. ודברים אלו שאני אומר אינם קשורים לעמדותי הפוליטית, זהו עיקרון מוסרי שחייבים בו גם הימין וגם השמאל, גם הדתיים וגם החילוניים.

בעיתון "הארץ" התפרסמה לאחר רצח רבין (כ"ג חשוון תשנ"ו) מודעה גדולה של יהודי מקריית טבעון ששמו שלמה מנדלוביץ, המעיד על עצמו שהוא ממצביעי מר"צ ותומך בתהליך השלום, ועם כל זה הוא קורא לשמעון פרס לעשות חשבון נפש לאומי ביחס לשאלה – איך הושג ההסכם.

הוא מונה את הטיעונים שהזכרתי לעיל ועוד אחרים, וקורא לשמעון פרס לעצור את התהליך ולהקים ממשלת אחדות עד הבחירות, כדי להשיג הסכמה ציבורית רחבה ולמנוע המשך פילוג וקרע פנימי בעם. הדברים האלו חשובים ביותר וצריכים להוות עיקרון מנחה של כל פוליטיקאי זה או אחר, מימין או משמאל – כיצד להוביל מהלכים כך שלא יפרקו את המרקם העדין של החברה בישראל.

יהדות עם דמוקרטיה

שאלה: בהיסטוריה של עם-ישראל אנו פוגשים מדי פעם בפעם קבוצות של אנשים שקמו והיו אוונגרד שהוליך את העם קדימה גם כשהם היו במיעוט. מרדכי היהודי לא כרע ולא השתחוה גם כשהיה בודד. דווקא אלו הצילו את העם היהודי. האם יש להם מקום גם היום?

תשובה: הדוגמאות אינן מקבילות לזמננו. מרדכי חי בתקופת הגלות. לא היתה מדינה, ולא היתה שותפות ציבורית במובן הזה. גם יהודה המכבי היה בזמן שעוד לא היה כאן שלטון יהודי, כי אם שלטון זר. זו היתה בעצם קריאה להקמת חירות לאומית, שהתחילה עם מעטים, ולאט לאט הקיפה את העם. גם כאן, במדינת ישראל, הגופים הצבאיים והמסגרות שקמו בהתחלה, קמו אף הם כמיעוט, ולאט לאט גדלו באיכות ובכמות, ונדמה לי שעד קום המדינה, עדיין כל הגופים המחתרתיים ביחד לא היו אלא מיעוט קטן בין יושבי הארץ.

לפני קום המדינה היה מתח עצום בין אצ"ל, לח"י, פלמ"ח והגנה, וזה היה לגיטימי. מובן שהיה הרבה יותר טוב אילו היה היישוב היהודי כולו מתאחד סביב דרך אחת של מאבק. ואולם כל עוד לא היתה מדינה

ולא היתה הסכמה ציבורית - אנשי הפלמ"ח וההגנה חשבו שהמדיניות שלהם תביא תועלת, בעוד שאנשי האצ"ל והלח"י חשבו אחרת, וכל אחד ביצע את המדיניות שלו - ניתן היה להבין את זה ולהסכים עם כך, גם אם להצטער על כך.

מרגע שחתמנו על אמנה חברתית, מגילת העצמאות, והקמנו מדינה - אין עוד מבצעים פרטיים, אין מקום למלציות. בגין פירק את האצ"ל ובן-גוריון פירק את הפלמ"ח, וטוב שכך עשו.

שאלה: אבל השותפות החברתית בתוך עם ישראל לא קמה בה' באייר התש"ח, היא קמה הרבה לפני. רק שאתה בתור שותף בעם ישראל אומר, אני הולך מתוך שותפות, ומוביל לכיוון שאני חושב שהוא הנכון.

תשובה: יש הבדל בין שותפות בעם ישראל לבין שותפות במדינת ישראל. האחריות כלפי העם היהודי באמת מחייבת כל אחד ואחד לעשות כפי הבנתו לטובת העם היהודי. אבל כשמדברים על מדינת ישראל - מרגע שהחלטנו לנהל ביחד את המדינה ואת הצבא, את הכלכלה ואת הפוליטיקה, ואת כל המערכות החברתיות שיוצרות עם ריבוני עצמאי בארצו - עושים זאת ביחד. אנחנו שותפים במשפחה.

שאלה: אבל סוף סוף כאדם דתי מה שמחייב אותי זו רק התורה, לכן, אם המדינה תקבל חוק שהוא נגד התורה אני לא אוכל להסכים לו. מכיוון שאינני יכול לקבל על עצמי באופן גורף את כל החלטות הרוב, שהרי יש לי ערך קובע שהוא - התורה, יוצא שהתורה במהותה, בטוטליות שבה היא אנטי דמוקרטית. באותו אופן אולי יש גם סתירה בעצם היותי חייל, שהרי אם המפקד ייתן לי פקודה הנוגדת את מה שיפסוק לי הרב על-פי התורה אצטרך לסרב פקודה, ולכן מלכתחילה אני לא יכול לקבל על עצמי את המשמעת הצבאית כחייל?

תשובה: זוהי שאלה דמגוגית ומוטעית. אחד העקרונות היסודיים ביותר של הדמוקרטיה המערבית זוהי החובה שלא לציית לחוק כאשר הוא נוגד את המוסר. ההכרה שהמוסר כערך עליון הוא קודם לחוק, היא שמחזקת את החוק ומעניקה לו את תקפותו. דווקא בהגבלת החוק ושימת ערכי המוסר מעל להכרעת הרוב אפשר להבטיח שהחוק יכובד, משום שאנו יודעים כי אין למחוקק אפשרות לחוקק חוק שנוגד את המוסר והצדק. זה אינו נוגע דווקא ל"דתי" או "חילוני", לכולם יש ערכי מוסר בסיסיים קודמים לחוק, שהם מעל החוק - **החוק עצמו מאשר זאת.**

כמובן, הדוגמא הבולטת לכך היתה עליית הנאציזם בגרמניה, שהייתה באופן "דמוקרטי" על-פי הכרעת הרוב, ואף-על-פי-כן, בית המשפט לפשעי מלחמה בנירנברג גזר דין מוות למפקדי הצבא הגרמני, אף שהם פעלו על-פי החוק הדמוקרטי בגרמניה, וגזר-דין זה הפך לאבן יסוד בחשיבה הדמוקרטית המערבית. מבחינה היסטורית אפשר להראות שגישה זו מקורה ביהדות, מקורה במקרים רבים בתנ"ך שבהם רשאי הנביא להוכיח את המלך על מעשים לא מוסריים, משום שסמכותו הרחבה של המלך אינה עומדת לו כאשר היא נוגדת את דבר ה'! באותם זמנים שנתן הוכיח את דוד המלך, ואלהו הוכיח את אחאב, היה המלך אצל העמים שסביבנו בעל תוקף מוחלט, הוא אף היה מקור המוסר כשסמכותו המלכותית גם קבעה את הנורמות של מה צודק ומה לא צודק. עם ישראל לעומת זאת התרומם לגובה המוסרי של ההכרה שהצדק והמוסר שייכים לאמת האלוקית המתגלה בתורה ובנביאים, והיא העומדת מעל הסמכות המלכותית. אדרבא, המלך יונק את כל כוחו וסמכותו מציווי התורה והדרכותיה. ומהתנ"ך התפשטה גישה זו אל התרבות המערבית הדמוקרטית.

לכן אנו בטוחים שהכנסת לא תחוקק חוק שיאלץ אדם מישראל לעבור על דיני התורה. מה שלא קרה במשך חמישים השנים האחרונות, גם לא יקרה. לנבחרי העם אשר יושבים בכנסת יש אחריות מוסרית, והשותפות בין כל חלקי האומה בהקמת המדינה בנויה על אמון הדדי, אמון שמדינה זו, מדינת ישראל, תחוקק רק חוקים ההולמים את המוסר ובוודאי לא תכפה על יהודי להתכחש ליהדותו. לכן אין זה רלבנטי להציג שאלה היפותטיות, מה יהיה אם חוקי המדינה יכפו לעבור על חוקי התורה. הרי אפשר כך להמשיך ולשאול - מה יהיה אם הכנסת תחליט לבטל את ההמנון והדגל, את חוק השבות ושאר המרכיבים המבטאים את העובדה שמדינת ישראל היא מדינת היהודים, ותחליט שמדינה זו היא מדינה של כל אזרחיה, ללא כל זכות לאומית ספציפית זו או אחרת, ששפתה הרשמית היא אנגלית, שיום המנוחה השבועי הוא יום ראשון? וכן הלאה.

ברור שהחלטות מעין אלה עומדות בסתירה לכל הבסיס החברתי האידיאולוגי שהביא להקמת מדינת ישראל, ואנו בטוחים שהחלטה כזאת לא תקום ולא תהיה, על כן אין מה להתפלפל על השאלה - איך ננהג אם תהיה החלטה כזו.

ודאי שהדברים אמורים גם לגבי הצבא. חובת המשמעת בצבא היא ערך יסודי. אי-אפשר לקיים צבא שבו כל חייל ומפקד פועל על-פי הבנתו הפרטית ותפיסת עולמו. הצבא כפוף לממשלה וממלא בדייקנות אחר הוראותיה, מהרמטכ"ל ועד אחרון החיילים. לכן נסוג הצבא מסיני על-פי הוראת הממשלה אחרי ההסכם עם מצרים, אף שרבים סברו שאין זה המעשה הנכון לעשותו, ובדיוק כך, חודשים אחדים לאחר מכן,

נלחם הצבא בלבנון במבצע שלום הגליל, אף שלא כולם הזדהו עם מטרותיו הפוליטיות של המבצע. יש לעשות הכל על מנת לנתק את הצבא מהוויכוח הפוליטי. הצבא חייב לבצע את מדיניות הממשלה הנבחרת, בלי קשר לדעותיו הפוליטיות הפרטיות של חייליו ומפקדיו. יחד עם זאת, ברור שהצבא אינו יכול להכריח חייל לפעול בניגוד למצפונו. ואדרבא, ב"משפט ביתא" הוכנסו חיילים לכלא מפני שהכו ערבים, אף-על-פי שברור היה שמילאו בזה פקודות מפורשות. מכל מקום, דרש מהם ביה"ד להעמיד את המצפון מעל הפקודה. באותו אופן, ברור שהצבא לא יאלץ אף חייל לנסוע בשבת או לאכול אוכל שאינו כשר. לכן יכולים אנו להיות רגועים. בצבא לא ניתנו ולא תינתנה פקודות המחייבות חייל לעבור על מצוות התורה. ממילא, נאמנותו של חייל דתי כלפי מפקדיו היא מלאה בדיוק כמו כל אחד אחר. אדרבא, על-פי התורה מחויב הוא לשמור על שלמותו וכוחו הצבאי של העם, ולכן אחריותו למשמעת הצבאית ולצבא גבוהה ביותר. וכך הם פני הדברים למעשה. ולפי מיטב ידיעתי, רוב רובם של המפקדים בצבא יודעים זאת והתנהגותם של החיילים הדתיים, שהם מופת בנושא של משמעת ואחריות, מוכיחה את דברי.

- (1) שחרית לראש השנה.
- (2) כמובן, לא נוכל שלא לשאול את עצמנו, מדוע לפרופ' פורת וחבריו יש נכונות להרוס ולפרק את הרציפות האתנית ההיסטורית של העם היהודי, אך כמובן לא נוכל לחלוק על זכותם לחשוב כך.
- (3) בראשית ט, ו

ניתן להשיג את הספר:

***ישיבת "בני - דוד"**

עלי 44828

טלפון 029942240 info@bneidavid.org

***משפחת הרוש**

רח' הגלים 14 אשדוד 77410

טלפון 088555856